

Vapautta kiven sisässä

Vankien kirkkovapaus Turun keskusvankila Kakolassa 1923–1932

Maija Kaunela

Sivuainetutkielma

Suomen historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Kesäkuu 2021

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos / Humanistinen tiedekunta

KAUNELA, MAIJA: Vapautta kiven sisässä – Vankien kirkkovapaus Turun keskusvankila Kakolassa 1923-1932

Sivuainetutkielma

Suomen historia

Kesäkuu 2021

Tässä sivuainetutkielmassa tutkitaan vankien uskonnonvapautta kirkkovapauden näkökulmasta Turun keskusvankila Kakolassa vuosien 1923 ja 1932 välillä.

Tutkimuksen päälähteenä ovat vankilapastori Johan Richard Ellilän päiväkirjat, Kakolan vuosikertomukset, sekä muut Kakolan arkiston lähteet.

Kirkkovapaudella tarkoitettiin vapautta, jota hakiessaan vanki sai luvan vapautua vankilan uskonnollisesta elämästä. Jumalanpalvelusten sijaan hänelle tarjottiin siveysopetusta. Kirkkovapauden hakemiselle saattoi olla monia syitä. Pastori Ellilä kritisoi kirkkovapautta, sillä hänen mukaansa sitä käytettiin kapinointiin.

Tämä tutkimus on niin arkistotutkimus, historiantutkimus kuin myös osaltaan uskontohistoriallinen tutkimus. Päätekijäksi nousee pastori Johan Ellilä, jolloin tutkimuksen muita tekijöitä, vankeja, tutkitaan virkamiehen näkökulmasta.

Asiasanat: Kakola, vangit, kirkkovapaus, uskonnonvapaus, arkistotutkimus, vankila, 1920-luku, 1930-luku, Johan Richard Ellilä

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1 Aiheen esittely ja tutkimuskysymykset	1
1.2 Aineiston esittely	4
1.3 Aikaisempi tutkimus	4
1.4 Tutkimuksen etiikka ja lähdekritiikki	6
1.5 Kakola, kirkko ja uskonnonvapaus	8
2. ”On ollut suoranainen erehdys”	12
2.1 Uskonnonvapaus astuu voimaan ja kirkkovapaus saa alkunsa 1923-1925	12
2.2 Kirkkovapaus alkaa kiinnostaa enemmän 1926-1929	17
2.3 Kiinnostus kirkkovapautta kohtaan tasaantuu 1930-1932	21
3. ”Ei kiinnosta”	23
3.1 Kirkkovapautta hakevat vangit	23
3.2 Mikä motiivi?	26
4. Mitä tapahtui vuoden 1932 jälkeen?	29
5. Lopuksi	30
5.1 Johtopäätökset	30
5.2. Jatkotutkimusmahdollisuudet	31
Lähdeluettelo	32

1. Johdanto

1.1 Aiheen esittely ja tutkimuskysymykset

Suomessa koettiin monia muutoksia heti vuoden 1917 jälkeen ja uudet tuulet puhalsivat myös uskonnollisella kentällä. Yksi sen hetken suurimmista kirkollisista uudistuksista tehtiin vain muutama vuosi itsenäistymisen jälkeen, kun vuonna 1923 voimaan astui uskonnonvapauslaki. Siinä asetettiin niin positiivinen kuin negatiivinenkin uskonnonvapaus.¹ Kun aikaisemmin evankelis-luterilainen kirkko oli ollut kantava voima Suomen kirkollisessa kokonaisuudessa, sallittiin kansalaisille nyt ensimmäistä kertaa vapaus erota kirkosta ilman pakkoa liittyä toiseen kirkkokuntaan: ”Joka on täyttänyt kahdeksantoista vuotta, olkoon oikeutettu eroamaan uskontokunnasta taikka liittymään semmoiseen uskontokuntaan, jonka järjestys sen sallii.”²

Tässä sivuainetutkielmassa tutkitaan uskonnonvapauslain ja myöhemmin asetetun niin sanotun kirkkovapauden vaikutuksia Turun keskusvankila Kakolassa vuosina 1923–1932. Vankila kulki nimellä kuritushuone vuoteen 1925 asti, jonka jälkeen sitä kutsuttiin keskusvankilaksi. Tässä tutkimuksessa paikkaan viitataan myöhemmin vain nimellä Kakola. Kun ulkomaailmassa uskonnollisuus alkoi 1900-luvun alussa jo vähentyä ja tapakristillisuus tulla normiksi, vankilan muurien sisällä uskonto oli edelleen tärkeä osa viikkosuunnitelmaa. Vangeilla oli joka viikko jumalanpalvelus, hartaustilaisuuksia päivittäin ja näiden lisäksi tarvittaessa pääsi puhumaan hengenasioista vankilan pastorin kanssa. Ylemmällä taholla uskonasiat koettiin tärkeiksi opettaa vangeille, jotta luterilainen oppi ja sen hyveet menisivät vangille perille ja vanki pääsisi näin irti rikoskierteestä.

Tämän tutkimuksen puitteissa uskonnolla tarkoitetaan evankelis-luterilaista uskoa ja tämä on tehty saman uskontokunnan pastorin lähteitä tutkien. Vankilassa oli 1923–1932 myös muihin uskontokuntiin kuuluvia vankeja, kuten ortodokseja, mutta tämä tutkimus keskittyy vain edellä mainitun luterilaisen kirkon edustajiin. Myöhemmin, kun tutkimuksessa viitataan uskontoon, tarkoitetaan juuri luterilaista uskontoa.

Vankilassa työskennellyt kirkolliset tehtävät toimittanut henkilö on tärkeässä osassa tässä tutkimuksessa ja tässä tutkimuksessa hänestä käytetään nykyaikaista nimitystä

¹ Positiivisella uskonnonvapaudella tarkoitetaan henkilön vapautta kuulua uskontokuntaan Negatiivisella oikeuta olla kuulumatta.

² Uskonnonvapauslaki 1922/267/5§.

vankilapastori tai pastori. Häneen viitataan lähteissä niin vankilasaarnaajana, saarnaajana kuin myös vankilapastorina, mutta nimikkeen yhtenäistämiseksi käytetään viimeisenä voimaan jäänyttä työnimikettä. Tämä muutos työnimikkeessä tehdään vuoden 1925 asetuksessa vankeinhoitolaitoksesta: ”Tämän asetuksen tultua voimaan kutsutaan saarnaajanvirkaa pastorinviraksi, apulaissaarnaajanvirkaa apulaispastorinviraksi –”³.

Vaikka kristinuskoa opetettiin edelleen 1920-luvulla vangeille, saattoi se olla heille myös punainen vaate. Uskonnollisuus saatettiin nähdä jonkinlaisena vastapuolena varsinkin sisällissodan jälkeen, kun kirkko oli valinnut oman puolensa. Tästä näkökulmasta katsottuna uskonnonvapauden ja kirkkovapauden saapuminen vankilan muurien sisälle on mielenkiintoinen tutkimuksen aihe. Uskonnonvapautta on tutkittu monesta eri näkökulmasta, mutta juuri vankilan puolelta en tähän mennessä löytänyt aikaisempaa tutkimusta.

Vuosina 1923–1932 vankilassa työskennellyt vankilapastori Johan Richard Ellilä on pitänyt päiväkirjaa työstään sekä päivittäisistä tapahtumista ja nämä päiväkirjat ovat tämän tutkimuksen tärkeimpiä lähteitä. Tutkimuksen ajankohta sijoittuu uskonnonvapauslain voimaantulovuodesta 1923 pastorin kuolemaan saakka vuoteen 1932. Aikaisempia vuosia ei ole perusteltua ottaa mukaan, sillä vasta vuodesta 1923 lähtien vankilapastorin muistiinpanot ovat yksityiskohtaisemmat ja hän tarjoaa lähdeä tutkimiselle enemmän tietoa, kun taas aikaisemmat päiväkirjat ovat lähteenä niukemmat. Samalla vankilapastorin kuolema vuoden 1932 lopulla tarjoaa luontevan lopetuspuheen.

Vankilapastorin päiväkirjoissa esiin nousee käsite *kirkkovapaus*, ja se on yksi tämän tutkimuksen aloittanut tekijä ja tärkeä käsite. Termillä viitataan vapauteen, jonka vanki on anonut pastorilta. Tämä vapaus antaa mahdollisuuden olla osallistumatta vankilan uskonnollisiin tilaisuuksiin, kuten jumalanpalvelukseen tai hartaustilaisuuksiin. Alun perin lähdin etsimään päiväkirjoista toista aihetta, kun törmäsin tähän itselleni vieraaseen käsitteeseen ja halusin tietää siitä lisää. Kirkkovapaus käsitteenä oli itselleni uusi, eikä nopea internethaku tuottanut tuloksia. Tästä hämmennyksestä ja halusta tietää lisää syntyi tämä sivuainetutkielma.

Tässä tutkimuksessa yhdistyvät niin vankiloiden historia kuin kirkkohistoriakin. Kirkkohistoriaan kuuluu olennaisena osana myös uskonnottomuuden historia ja sitä

³ Asetus vankeinhoitolaitoksesta 1925/112/136§.

kautta tämä sivuainetutkielma linkittyy myös uskontotieteeseen. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan, miten uskonnollisuuden lähihistoriaan tiukasti liittyvä kirkosta eroaminen ja eroamismahdollisuudet liittyvät 1920-luvun Kakolaan. Kirkkovapaus oli vankilan versio siviilissä tapahtuvasta kirkosta eroamisesta, vaikka vangin ei vankilassa olleessaan tarvinnutkaan erota siviilissä kirkosta saadakseen vankilassa samat oikeudet. Tämän lisäksi tutkimus linkittyy kirkkohistoriaan myös pastorin kautta. Vaikka pastorin työpaikka oli vankila yleisen kirkon sijaan, oli hän edelleen myös kirkon edustaja ja sen kautta ajoi kirkon ja uskonnon asemaa.

Pääasiallisesti tämä tutkimus on myös arkistotutkimusta, sillä aineisto on kerätty arkistosta. Arkistotutkimuksessa on tärkeää huomioida, että arkistosta nousee aina päällimmäisenä arkistonmuodostajan näkökulma, sillä se on määritelty, mitkä asiat säilytetään ja mitkä taas eivät. Arkisto määrittelee omat rajansa ja tutkijan on huomioitava ne.

Sanotaan, että vankila on yhteiskunta pienoiskoossa. Muurien sisällä sijaitsee työpaikka, asuintilat, ruoka, lääkärikin, ja, viimeisenä muttei vähäisimpänä 1920-luvun yhteiskunnassa, kirkko. Vangin elämä oli rajattua ja seurattua ja hänen viikko-ohjelmaansa kuului jumalanpalveluksiin osallistumisen lisäksi paljon muutakin millä täyttää päivät, kuten työntekoa tai mahdollista opiskelua. Uskonto kuului jokaviikkoiseen aikatauluun ja tarjosi niin hyvässä kuin pahassakin mahdollisuuden toteuttaa itseään. Tämä tutkimus tarkastelee pientä osaa vangin koko vankilakokemuksesta, mutta samalla se tarjoaa hyvän näkökulman siihen, miten pienikin asia voi kertoa suurempia asioita, kun niitä katsoo sopivasta kulmasta. Tällä tavalla tutkimuksessa on siis myös viitteitä mikrohistoriaan, jossa tutkitaan pienen ilmiön kautta laajempia kokonaisuuksia.

Tutkimuskysymyksiä tässä tutkimuksessa ovat:

1. Miten vuoden 1923 alussa voimaan tullut uskonnonvapauslaki ja vuoden 1925 kirkkovapaus näkyivät vankilassa?
2. Mitkä olivat vankien syyt kirkkovapauden hakemiselle?

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, vaikuttiko uskonnonvapautta koskeva lakiuudistus vankilan uskonnolliseen elämään ja vankien arkeen, esimerkiksi erivapauksien avulla. Tutkitaan myös, kuinka suosittua kirkkovapauden pyytäminen oli ja näkyikö vankilassa myös siviilissä nähtävä ilmiö, jossa kirkosta eroaminen oli suosituinta heti ensimmäisenä vuonna, kunnes suosio laantui.

1.2 Aineiston esittely

Tutkielman pääasialliseksi lähteeksi nousevat Kansallisarkistossa, Turun toimipaikassa, olevat Turun keskusvankilan arkiston aineistot. Näistä tärkeimmät ovat pastorin pitämät päiväkirjat, joissa hän esittelee päivittäisiä tehtäviään. Näitä päiväkirjoja osuu tarkasteltavalle ajankohdalle viisi, joskin ensimmäisestä ja viimeisestä päiväkirjasta tutkinnan alla on vain noin puolet sisällöstä, sillä niissä olevat muut vuodet rajautuvat pois. Monissa päiväkirjoissa samassa niteessä on useampi vuosi.

Päiväkirjoissa toistuvat samat merkinnät ja pastori on vuoden 1923 alusta asti käyttänyt samaa merkintätapaa muistiinpanoissaan. Päiväkirjassa on omat sarakkeensa päivämäärälle, kellonajalle ja työtehtävälle. Tärkeimmäksi osa-alueeksi tähän tutkimukseen poimitaan työtehtävä-osio, ja tähän sarakkeeseen merkatut puhuttelut, jotka tarkoittivat vankien kanssa käytyjä keskusteluja. Ajanjakson alussa vankilapastori merkitsee muutaman kerran myös keskustelujen yksityiskohtia, mutta merkinnät harvenevat, kunnes vuoden 1932 loppupuolella vankilapastori menehtyy. Seuraaja ei enää noudata edeltäjänsä kaavaa mitä tulee päiväkirjan merkintöjen monimuotoisuuteen.

Muut tutkimuksen lähteet ovat Turun keskusvankilan vuosikertomukset vuosilta 1923–1932 (vuosi 1928 puuttuu), Kakolan kirkonkirjat sekä *Luettelo kirkkovapautta nauttivista tai siviilirekisteriin siirtyneistä vangeista*.

Läpi on käyty myös apulaisjohtajan sekä apulaissaarnaajan päiväkirjat, kuten myös johtokunnan kokouksista tehdyt pöytäkirjat vuosilta 1923 ja 1925. Nämä olivat vuodet, jolloin uskonnonvapaus tuli voimaan ja asetus vankeinhoidosta salli kirkkovapauden vankiloissa. Näissä lähteissä tietoja tutkimukseen liittyen oli vähemmän, eikä merkintöjä kirkkovapaudesta löytynyt, mutta esimerkiksi apulaisjohtajan päiväkirja tarjoaa tärkeää tietoa vankilan vankimäärästä.

1.3 Aikaisempi tutkimus

Vankien uskonnollisuutta on tutkittu aikaisemmin niin historiallisesta kuin nykypäivänkin näkökulmasta. Kirkkohallitus on tehnyt tutkimusta vankien uskonnollisuudesta nykypäivänä.⁴ Siinä käydään läpi vankiloiden sielunhoitoa ja

⁴ Kirkkohallitus 2015, Uskonnonharjoittaminen vankiloissa.

vankien mahdollisuutta toteuttaa uskonnollisuuttaan 2000-luvun vankilassa. Markku Virtanen on tutkinut vankien uskonnollisuutta Kakolassa niin 1980-luvulla kuin 1900-luvun vaihteessa. Virtasen ensimmäisen tutkimus, uskontotieteen laudaturtutkielma vuodelta 1981, pureutuu nimensä *Vankien uskonnollinen kasvatus Turun kuritushuoneessa 1861-1917*⁵ mukaisesti tarkemmin vankilan vuosikymmeniin autonomian puolestavälistä Suomen itsenäistymiseen saakka. Tämä aikakausi ei vielä osu uskonnonvapauden ajankohtaan, eikä tutkimuksessa juurikaan mainita uskonnonvapautta tai uskonnottomuutta. Virtanen on hyödyntänyt samoja aineistoja, joita tässäkin tutkimuksessa käytetään.

Uskontotieteen lisensiaatintyössä *Vankien uskonnollisuus Turun lääninvankilassa*⁶ vuonna 1986 Virtanen on tutkinut haastattelujen avulla vankien uskonnollista tilannetta ja mahdollisuutta harjoittaa uskoaan 1980-luvulla. Tämä tutkimus sijoittuu jo ohi oman tutkimusajankohtani, mutta se tarjoaa silti hyvän katsauksen vankien uskonnollisuuteen. Uskonottomuudesta ei työssä ole mainintaa, sillä pääpaino on vangeissa, jotka uskontoa harjoittavat. Uskonnonvapaus on tämän tutkimuksen aikana ollut jo kauemmin voimassa ja vankilan uskonnonharjoitus on muuttanut muotoaan siitä, mitä se oli 1920-luvulla.

Mirva Palo on tehnyt vuonna 2000 Suomen historiaan pro gradu -tutkielman Kakolan vankilan uskonnollisuudesta. Hänen tutkimansa aikakausi sijoittuu samaan aikaan kuin Virtasen ensimmäinen tutkielma, mutta eroaa kuitenkin muutamalla vuodella. *”Tulkaa heti minun luokseni lohduttaa”: Kakolan uskonnollinen elämä vuosina 1886-1905*⁷ osuu lähemmäs tämän sivuainetutkielman ajankohtaa. Palon tutkimuksessa pyritään selvittämään, millaista oli Kakolan hengellinen elämä ja miten sitä järjestettiin, pääpainon ollessa saarnaajissa. Myös Palo hyödyntää osittain samaa lähdeaineistoa kuin tämä tutkimus.

Hanna Kääntönen on muutamaa vuotta myöhemmin tehnyt oman pro gradu -tutkielmansa Suomen historiaan Kakolasta. Vuonna 2003 ilmestynyt *”Kun waan hengissä pääsisin pois” – Turun kuritushuoneen vankien sosiaaliset suhteet vankilayhteisössä vuosina 1887-1912*⁸ tuo tutkimuskentälle vielä enemmän vankien

⁵ Virtanen 1981.

⁶ Virtanen 1986.

⁷ Palo 2000.

⁸ Kääntönen 2003.

näkökulmaa ja tutkimuksessa sivutaan myös vankilapastorin tointa sekä hänen suhdettaan vankeihin.

Nämä tutkimukset ovat lähestyneet aihetta hieman samasta näkökulmasta kuin tämäkin tutkielma, mutta keskittyen enemmän juuri uskonnonharjoittamiseen ja hengelliseen elämään kuin siitä irtautumiseen. Edellä mainitut tutkimukset myös osuvat ajallisesti hieman eri ajankohtaan kuin tämä. Tutkimusaukko on siis olemassa ja tämän tutkimuksen tarkoituksena olisi sitä täyttää.

1.4 Tutkimuksen etiikka ja lähdekriittisyys

Tätä tutkimusta tehdessä jo arkistossa vieraillessa törmää eettisiin ongelmiin. Arkaluonteisen arkistoaineiston käsittelyä varten tulee pyytää lupa, jotta alle sata vuotta vanhaa aineistoa saa käsitellä. Päiväkirjoissa ja muissa aineistoissa vilahtelee nimiä ja rikosnimikkeitä. Tutkijana on tärkeää havaita, missä kohtaa kuljetaan tärkeiden asioiden äärellä ja missä kohtaa ollaan jo sellaisissa asioissa, joita ei kannata käsitellä tutkimuksessa. Tutkija saisi arkistoaineistosta kerättyä helposti vangin koko vankilaelämän. Kun kyseessä on vankilaan sijoittuva tutkimus ja tutkittavat ovat vankeja, ollaan lähellä sitä tietoa, joka paljastuessaan voi olla henkilöä haittaavaa ja loukkaavaa, vaikka itse teosta olisikin aikaa jo miltei vuosisata.

Koska tässä tutkimuksessa käsitellään herkkiä aiheita, kuten vankilaoloja ja henkilöiden omaa uskonnollista katsomusta, on tärkeää myös huomioida tietosuoja-asiat vuonna 2019 uudistetun tietosuojalain mukaisesti. Sen mukaan asioita voidaan käsitellä historiallisessa tutkimuksessa, jos tutkimuksella on vastuuhenkilö ja aiheen käsittelyn vaativa tutkimussuunnitelma. Ne tällä tutkimuksella ovat.

Tietosuojalaissa mainitaan seuraavaa: ”3) henkilötietoja käytetään ja luovutetaan vain historiallista tai tieteellistä tutkimusta taikka muuta yhteensopivaa tarkoitusta varten sekä muutoinkin toimitaan niin, että tiettyä henkilöä koskevat tiedot eivät paljastu ulkopuolisille.”⁹ Tässä tutkimuksessa vankien nimet eivät tule esille. Alkuperäisessä aineistossa ne ovat esillä ja sieltä löydettävissä, mutta tätä tutkimusta varten ei vankien henkilöllisyyden paljastaminen ole tarpeellista. Vankeihin perehdytään tässä tutkimuksessa enemmän ryhmänä kuin yksilötasolla.

⁹ Tietosuojalaki 2018/1050/31§.

”Asiakirja-aineistoa kerätessä tietoja voi saada sellaisella tarkkuudella, jolla niitä ei missään nimessä ole soveliasta julkaista”¹⁰, mainitsee Heini Kainulainen artikkelissaan *Poliisit ja rosvot – salaisen tiedon jäljillä* ja vankilan arkistoa käydessä läpi tämä pitää paikkansa. Vangeista saa paljon tietoa, jolla heitä olisi helppo arvottaa esimerkiksi rikoksen, käytöksen tai henkilökohtaisten tietojen kautta. Heistä saa selville melkein mitä vain tietoa, joka voisi nykypäivänäkin olla vahingollista joutuessaan väärin käsiin. Paljon jää tutkijan vastuulle jättää nämä tiedot aineiston pariin, eikä tuoda niitä ilmi tutkimuksessa, johon ne eivät kuulu.

On syytä olettaa, että suurin osa vankina vuosien 1923-1932 aikana olleista ovat jo kuolleet, mutta olen silti valinnut olla käyttämättä vankien omia nimiä. Tulen esittämään mahdolliset esimerkkitapaukset muodossa ”[vanki]—”. Nimet on löydettävissä alkuperäisaineistosta lähdeviitteiden avulla, jos ne haluaa löytää, mutta on huomioitava, että ainakin vuonna 2021 se vaatii aineiston käyttöluvan hankkimista Kansallisarkistolta. Tutkimuksessa käsitellään asioita ja tapahtumia, joista ei ole vielä sataa vuotta ja alkuperäisaineisto sisältää arkaluonteista tekstiä. Vankilapastori ja muut vankilassa töissä olevat henkilöt mainitaan nimillä. He ovat julkisia henkilöitä ja esiintyvät nimellään myös aineiston ulkopuolella, esimerkiksi aikaisemmin julkaistuissa tutkimuksissa ja historiikeissa. He toimivat julkisessa virassa, joten olen nähnyt perusteltuina, ettei heitä tarvitse anonymisoida.

Kuten arkistotutkimuksessa yleensä, tässäkin on hyvä huomioida, ettei käyttämäni arkistoaineistoa ole koottu tutkijaa varten. Tässä tapauksessa vankilan arkistosta löytyvät aineistot on koottu esimerkiksi vankiloiden johtokunnan tai korkeampien tahojen tarkastuskäyntejä varten. Esimerkiksi apulaispastorin päiväkirjassa toistuu muutamaan otteeseen merkintä, että päiväkirja on tarkastettu. Vankilan henkilökunnan tehtäviä on siis tutkittu, mutta tutkinta on ollut vankeinhoidon sisäisiin tarkoituksiin. Pastori itse kertoo vuosikertomuksissa peittelemättömästi esimerkiksi vankilan uskonnollisen elämän huonoista puolista, kuten hengellistä elämää valheellisesti viettävistä vangeista.

Vankilan arkisto on kerätty sitä varten, että vankilan toiminta olisi mahdollisimman läpinäkyvää muille tahoille. Täten on syytä olettaa, että se vastaa suurilta osin todellisuutta. Koskaan ei kuitenkaan voi olla varma, ja on hyvä tutkijana olla myös

¹⁰ Kainulainen 2015, 68.

kriittinen aineistoaan kohtaan. Vaikka joku asia on kirjoitettu päiväkirjaan, toinen asia on voitu jättää ilman mainintaa. Tutkijana on vaikeaa välillä päästä aineistoon sisälle ja nähdä, mistä asioista vaietaan. Esimerkiksi vuosikertomusten kohdalla voi herätä ajatuksia siitä, miten paljon vankilan tapahtumia silotellaan vai onko ne kirjattu ylös juuri sellaisina kuin ne ovat todellisuudessa tapahtuneet. Tutkijan tehtäväksi jääkin tehdä laadukkaita oletuksia, jotka perustuvat johonkin toiseen aineistossa esitettyyn faktaan tai aineiston ulkopuoliseen tietoon, kuten esimerkiksi muuhun asiaa käsittelevään kirjallisuuteen. Aineistolle voi esittää kysymyksiä siitä, mikä on oikeaa vaikenemista ja mikä taas vain aineistosta huokuvaa tavallista hiljaisuutta, joka syntyy, kun asiaa ei ole alun perinkään ollut olemassa.¹¹

1.5 Kakola, kirkko ja uskonnonvapaus

Uskontoa oli vaikea päästä pakoon 1900-luvun alun Suomessa ja vankila ei tehnyt siinä mielessä poikkeusta. Kakolassakin hengenmiehiä oli ollut töissä jo monia vuosikymmeniä, mutta 1800-luvulla myös maallikkosaarnaajat kävivät pitämässä luentoja vangeille.¹² Vankila olikin mitä luontevin paikka työllistää pastori, sillä ohjaus kohti hengellisempää elämää ja luterilaisen kirkon oppien opettaminen oli tärkeää juuri siellä, missä rikollisuus ja pahantahtoisuus rehottivat. Kakola ei tässäkään tapauksessa ollut erikoisuus, vaan saarnamiehiä oli muissa vankiloissa niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa. Amerikassa he toimivat samanlaisten tehtävien äärellä kuin Suomessa, eli avustivat vankeja uskonnollisen elämän pariin, mutta tekivät myös kanslistin töitä, eli esimerkiksi avustivat vankeja kirjeiden lähettämässä.¹³

Vankilassa järjestettiin jumalanpalveluksia, hartaushetkiä ja Raamatun opetusta kuin myös mahdollisia keskustelutunteja. Pastori oli myös tavoitettavissa kahdenkeskisiin juttutuokioihin.¹⁴ Vankilassa uskonnonvastaisuus saattoi olla yleisempää kuin kalterien vapaammalla puolella ja siihen varmasti on ollut syynä vankilan hierarkia ja muiden vankien painostus.

1900-luvun alussa vankiloissa oleskelevilla oli kovat olot. Säännöt olivat kireät ja vankilassa tapahtui vankilan sisäisiä väkivaltatapauksia. Vaikka kuri olikin kovaa ja

¹¹ Löfström 2015, 121.

¹² Lahtinen & Salminen 2014, 123.

¹³ Sumter 2005, 113-115.

¹⁴ Lahtinen & Salminen 2014, 126.

vankeja rangaistiin tarvittaessa vesi-leipä -ruokavaliolla tai valoisaan selliin sulkemisella¹⁵, ei heille enää 1900-luvun alkupuolella kovinkaan usein annettu raipparangaistuksia.¹⁶

Asiaa ei auttanut, että 1920- ja 1930 -lukujen aikana Kakola alkoi myös täyttyä. Vuonna 1923 vankeja oli keskimäärin 862, kun lasketaan kuukausittaisesta vankimäärästä keskiarvio.¹⁷ Vuonna 1929 heitä oli vuodessa keskimäärin 946¹⁸ ja vuonna 1932 jo 1 115.¹⁹ Päivittäin yli tuhat vankia suljettiin selleihin, vaikka vankisijoja oli vain 739.²⁰ Syy vankimäärän kasvuun oli ainakin osittain kieltolain koventamisessa ja siinä, että julkisella paikalla juopottelusta pääsi entistä helpommin lukemaan tiilenpäitä. Lisäksi syynä olivat myös väkivaltarikosten huomattava kasvu.²¹

Vankila alkoi olla täynnä ja monet vangit joutuivat jakamaan sellinsä ja asuintilansa muiden vankien kanssa. Uskonnon- sekä kirkonvastaiset ajatusmallit ja propaganda pääsivät leviämään helposti, kun samassa tilassa oli paljon vankeja, eikä toisen paasausta päässyt karkuun. Ei auttanut, että pastori kävi ahkerasti puhuttelemassa tai pitämässä hartaushetkeä. Useimmiten vaakakupissa painoikin enemmän se, että oli hyvissä väleissä muiden vankien kanssa kuin se, että oli uskonnollisesti ahkera.

Uskonto oli edelleen 1920- ja 1930 -luvuilla vankilan muurien ulkopuolella olennainen osa ihmisten elämää, vaikka tapakristillisuus ja kritiikki kirkkoa vastaan olivatkin nousussa. Luterilaisella kirkolla oli pitkät juuret Suomen historiassa ja kulttuurissa, mutta 1800-luvulle tultaessa sitä kohtaan alettiin esittää myös kritiikkiä. Kirkko olikin vuosisadan vaihteessa matkalla kohti muutosta. Muutos ei ollut nopea, mutta se vaikutti koko ajan. Herätysliikkeiden suosio kasvoi 1800-luvun lopulla ja konservatiivinen kirkko saatettiin kokea kaavoihinsa kangistuneeksi.

Jumalanpalveluksiin, ehtoolliselle ja opetustilaisuuksiin osallistuminen alkoi vähentyä ensin kaupungeissa 1860-luvulta eteenpäin ja lopulta myös maaseudulla vuosisadan lopulle tultaessa.²² Kirkko vanhana instituutiona alkoi jäädä uusien ideologioiden ja yhteiskunnan muutoksen varjoon. Kansalaiset alkoivat uudelle vuosisadalle tultaessa

¹⁵ KA Turun keskusvankilan arkisto, Johtokunnan pöytäkirjat 1923 Daa:44.

¹⁶ Hakamäki 2016, 129-130.

¹⁷ KA Turun keskusvankilan arkisto, Apulaisjohtajan päiväkirja 1923 Aea:10.

¹⁸ KA Turun keskusvankilan arkisto, Apulaisjohtajan päiväkirja 1929 Aea:16.

¹⁹ KA Turun keskusvankilan arkisto, Apulaisjohtajan päiväkirja 1932 Aea:19.

²⁰ Hakamäki 2016, 112.

²¹ Hannula 1981, 102.

²² Heikkilä & Heininen 2017, 133.

vaatia lisää päätäntävaltaa itselleen ja toivoivat lisää oikeuksia koskien omaa uskonnollisuuttaan.²³ Kirkko ei jäänyt täysin toimeettomaksi, vaan osallistui moniin uudistuksiin itsekin. Jo 1860-luvulla perustettiin kansakoulut, joissa aikaisemmin opetusvastuussa ollut kirkko erotettiin koulutuksesta. Kirkolle ja sen työntekijöille jäi edelleen opetusvastuusta 1900-luvun ensimmäisille vuosikymmenille saakka, niin maaseudulle kuin myös esimerkiksi vankiloihin, vaikka vankiloissakin saattoi olla lisäksi myös omat opettajat.²⁴

Ensimmäiset askeleet kohti uskonnonvapautta otettiin jo 1800-luvun puolella, kun eriuskolaki hyväksyttiin vuonna 1889. Se ei taannut täyttä vapautta, mutta avasi mahdollisuuden siirtyä yhdestä uskontokunnasta toiseen. Kirkkoon oli kuitenkin edelleen kuuluttava.²⁵ Tämä laki ei ollut täydellistä vapautta haluaville tarpeeksi, vaan edelleen toivottiin mahdollisuutta erota kokonaan kirkosta. Lopulta 1920-luvun alussa oltiin tilanteessa, jossa ehtoollisjumalanpalveluksiin osallistuivat enää vain aktiivisimmat, vaikka kirkossa jäseniä olikin edelleen tilastojen mukaan runsaasti. Ehtoollinen ei enää ollutkaan seurakunnan yhteinen ateria.²⁶ Kirkkokritiikki alettiin ottaa vastaan paremmin ja uskonnonvapauslain kehittäminen aloitettiin. Vuonna 1922 säädettiin uusi laki ja se astui voimaan vuoden 1923 alusta. Laki koski kaikkia kansalaisia ja antoi mahdollisuuden nyt ensimmäistä kertaa erota kirkkokunnasta ilman liittymistä toiseen. Samalla perustettiin myös siviilirekisterit, sillä kaikki kansalaiset eivät enää olleet kirkonkirjoissa.²⁷

Uuden lain saattamana vuonna 1923 kirkosta erosi noin prosentti väestöstä. Heti ensimmäisenä vuonna eronneita oli 22 660, joista miehiä oli noin 12 000 ja naisia 10 000.²⁸ Vuosisadan loppuun mennessä eronneita oli 47 876. Tämä oli vähemmän kuin oli alun perin pelätty.²⁹ Halukkaat pääsivät irtautumaan kirkon vallan alta, mutta suurin osa jäi, vaikka eivät välttämättä enää käyneetkään jumalanpalveluksissa. Kirkon tilalle oli tullut monia uusia vaihtoehtoja, eikä sunnuntaisesta messusta poisjääminen ollut samalla tavalla epäsuvaavaa tai rangaistavaa kuin esimerkiksi sata vuotta aikaisemmin.

²³ Murtorinne 1995, 88.

²⁴ Heikkilä & Heininen 2017, 107.

²⁵ Heikkilä & Heininen 2017, 131.

²⁶ Heikkilä & Heininen 2017, 145.

²⁷ Heikkilä & Heininen 2017, 154.

²⁸ Seppo 1977, 71.

²⁹ Murtorinne 1995, 143.

Kaupungit olivat alkaneet maallistua ja maaseutu seurasi hitaasti mutta varmasti perässä. Jos kirkon ja kansan välille oli revennyt kuilu sisällissodan aikana, kun kirkko oli valinnut oman puolensa, sai kirkko toisen maailmansodan syttyttyä kurottua tätä kuilua kiinni. Talvisodan ihmekään ei kuitenkaan kestänyt loputtomiin, vaan 1950-luvulta eteenpäin kritiikki kirkkoa vastaan nousi uudelleen ja kirkon jäsenmäärä lähti laskuun, josta se ei ole vielä nykypäivänäkään noussut.

Aloitin koko aineistonkeruuprojektin vankilapastorin päiväkirjoista ja ne nousevat tässä tutkimuksessa myös yhdeksi tärkeimmistä lähteistä. Tutkimuksen aikaväliksi on valittu aika, jolloin Turun keskusvankila Kakolan vankilapastorina toimi Johan Richard Ellilä. Hänet oli valittu virkaansa 1922 ja hän ehti toimia pastorina vuoteen 1932, jolloin hän kuoli. Ellilä oli syntynyt vuonna 1887 ja aikaisemmin työskennellyt pappina niin Ruskon, Maskun kuin Maariankin seurakunnissa ennen kuin hänet valittiin opettajaksi Kakolaan vuonna 1907. Sen jälkeen hän nousi apulaissaarnaajaksi vuonna 1913 ja virka vakinaistettiin vuonna 1922. Rovastin arvonimen Ellilä sai vuonna 1929.³⁰ Hän ehti työuransa aikana nähdä Kakolaa monen vuoden ajan ja kokea sen niin ulkoiset kuin sisäisetkin muutokset. Kuollessaan vuonna 1932 hän oli 61-vuotias.

Ellilä jakoi työtehtävänsä apulaispastori Karl Mikael Strandmanin kanssa.

Sielunhoidollinen toiminta Turun Keskusvankilassa on kuluneen vuoden aikana ollut jaettuna saarnaajan ja apulaissaarnaajan välillä samoin kuin edellisenäkin vuotena. Saarnaajan tehtäviin on kuulunut kirkollinen kirjanpito, osanotto johtokunnan kokouksiin, tulleitten vankien puhuttelu ja poispääsevien hyvästely, sairashuoneissa käynti, yhteisvankien kirjeenvaihdon tarkastaminen, ns. vanhan päiväselliosaston sellikäynnit, kaikilla osastoilla pyytäneiden vankien puhuttelu, Herran Ehtoolliselle pyrkineiden vankien yksityinen valmistus sekä lausunnon laatiminen ehdolliseen vapauteen ehdotettujen luonteesta ja siveellisestä kunnosta, aamu- ja iltahartauksien pidon valvoja, jäsenten valinta vankien laulukuoroon, ym.³¹

Ellilän vuosikertomukseen listaamien työtehtävien puolesta työtä varmasti riitti jokaiselle päivälle. Ne osastot ja vangit, joita vankilapastori ei itse ehtinyt auttaa, hoiti apulaispastori. Monet vangit ovat varmasti tulleet tutuiksi hänelle vuosien aikana, sillä pastori tapasi heitä viikoittain ja useat vangit saattoivat viettää vankilassa vuosia. Hanna Kääntönen on pro gradu -tutkielmassaan myös pohtinut asiaa: ”Saarnaajaan kohdistettua hyvää käytöstä selittää osaltaan se, että saarnaajan kurinpidollinen vastuu rajoittui vain johtokunnan jäsenyyteen. Hänellä ei ollut myöskään valtaa myöntää erityisiä etuuksia, joiden tiimoilta olisi voinut syntyä erimielisyyksiä.”³² Vankilapastori oli siis hyvässä

³⁰ Hakamäki 2016, 69.

³¹ KA Turun keskusvankilan arkisto, Vuosikertomus 1923, Db:3.

³² Kääntönen 2003, 143.

välikädessä, sillä hänen kauttaan kulkivat ehdotukset vankien vapauttamisesta ehdolliseen vankeuteen kuin myös vankien lähettämät kirjeet. Oli vankien puolelta kannattavampaa olla väleissä hänen kanssaan. Johtajaan tai lääkäriin saatettiin kohdistaa vihamielistä puhuttelua herkemmin, sillä heidät yhdistettiin negatiivisiin asioihin, kuten uusiin rangaistuksiin. Vankilapastori taas harvemmin järjesti vankeja ongelmiin.

Ellilän päiväkirjat on tarkoitettu tehtävien kirjaamiseen ja hänen omia henkilökohtaisia lisäyksiään siellä on hyvin vähän. Muutamat tällaiset ovat esimerkiksi hänen lomallelähtönsä tai opetusmatkat. Myös muutamat sairastumiskerrat on merkitty ylös. Muuten vankilapastorin omasta elämästä ei päiväkirjojen sivuille jää merkintöjä, vaikka hän on ollut tärkeä henkilö Kakolan henkilökunnassa.

2. ”On ollut suoranainen erehdys.”³³

2.1 Uskonnonvapaus astuu voimaan ja kirkkovapaus saa alkunsa 1923–1925

Vuonna 1923 heti ensimmäisestä päivästä lähtien astui voimaan uusi uskonnonvapauslaki. Tämä uudistus näkyy myös pastorin päiväkirjoissa. Ensimmäinen merkintä uskonnonvapauslaista on 12.1.1923, jolloin saarnaaja on puhutellut viittä vankia uudessa sellissä uskonnonvapauskysymyksistä.³⁴ Tämän jälkeen tammikuussa on muutamia puhutteluja lisää, joissa vankien kanssa on puhuttu uskonnonvapaudesta. Helmikuun toisena päivänä 1923 on sairashuoneella keskusteltu uskonnonvapaudesta ja sen lisäksi myös ”teroitettu vankien mieleen uskonnon tärkeyttä”³⁵. Vangeilla on jo näin varhaisessa vaiheessa, eli aivan uskonnonvapauslain alkuaikoina, ollut kiinnostusta uskonnonvapautta ja sen tarjoamia vaihtoehtoja kohtaan. Kaikille pastorin merkitsemille puhutteluille ei ole annettu yksityiskohtia, jolloin niiden sisältöä ei tiedetä. Näin tarkempi kuva siitä, millaista kohinaa uskonnonvapauslaki astuessaan voimaan toi vangeille, ei tiedetä. Jo se, että uskonnonvapaus kuitenkin näkyy heti tammikuun päiväkirjoissa, osoittaa, että osa vangeista on sitä jo osannut odottaa ja toivonut tapahtuvaksi.

17.2.1923 vankia on puhuteltu vielä uskonnonvapaudesta³⁶, mutta tämän jälkeen pastorin päiväkirjat hiljenevät aiheesta, kunnes toukokuulta on yksi merkintä

³³ KA Turun keskusvankilan arkisto, Kakolan vuosikertomus 1926 Db:3.

³⁴ KA Turun keskusvankilan arkisto, Saarnaajan päiväkirja 1914-1923 Ah:3, 12.1.1923.

³⁵ KA Turun keskusvankilan arkisto, Saarnaajan päiväkirja 1914-1923 Ah:3, 2.2.1923.

³⁶ KA Turun keskusvankilan arkisto, Saarnaajan päiväkirja 1914-1923 Ah:3, 17.2.1923.

puhuttelusta, jonka aiheena on uskonnonvapaus³⁷. Tähän loppuvat vuoden 1923 merkinnät uskonnonvapaudesta pastorin päiväkirjassa. Voi olla, ettei pastori ole enää kokenut tarpeelliseksi merkitä puhutteluja, jotka ovat koskeneet uskonnonvapausasioita. Saman vuoden vuosikertomuksessa Ellilä mainitsee: ”Uskonnonvapauslaki ei ole ollut suuremmaksi haitaksi. Uutuudellaan se jonkun verran kiinnitti vankien huomion, mutta viime aikoina ei siitä enää ole mainittu mitään.”³⁸ Tämä kertoo siitä, että uskonnonvapauslaki on vuoden alussa herättänyt kiinnostusta, mutta myöhemmin se ei ole vaikuttanut vankilan elämään.

Aineistosta ei kuitenkaan selviä, kertooko merkintöjen vähyys vangeista vai pastorista. Vankilasta käsin ei kyennyt eroamaan kirkosta, joten ainut, mitä vanki saattoi tehdä, oli puhua pastorin kanssa asiasta. Kuten vuosikertomuksesta selviää, on Ellilä vielä positiivisella kannalla uskonnonvapauslain kanssa, sillä vangeista uskonnonvapauden huomaa vain, jos vanki on vankilaan tullessaan jo siirtynyt siviilirekisterin puolelle. Pastorilla on hengenmiehenä oma velvollisuutensa pitää uskonnon puolta, joten sen kannalta vankien puhuttelu uskonnonvapausasioista on varmasti ollut paikallaan, jos vangit ovat kohdistaneet mielenkiintoa sitä kohtaan.

Vuosi 1924 ei tuo mukanaan suuria muutoksia. Pastorin päiväkirjassa on tälle vuodelle vain yksi merkintä aiheeseen liittyen. 13.5.1924 on pastori pitänyt puhutteluja kolmelle miehelle kirkosta poisjäämisen tähden.³⁹ Vankien kohtalo puhuttelujen jälkeen jää epäselväksi. Tämä kuitenkin vahvistaa sen, että kirkossa käyntiä on vastustettu vuonna 1924 ja pois jäämisestä on voinut jäädä kiinni. Vankeja on vuonna 1924 ollut Kakolassa keskimäärin 883⁴⁰ ja esimerkiksi syyskuussa, kun vankeja on ollut 869⁴¹, on suomenkielisessä jumalanpalveluksessa 7.9.1924 ollut 586 vankia⁴². Lopuista osa on voinut ottaa osaa ruotsinkieliseen jumalanpalvelukseen ja osa on voinut olla istumassa kovempaa rangaistusta, josta ei ole jumalanpalvelukseen saanut ottaa osaa. Tämä kuitenkin jättää vielä väliin muutamia vankeja, joiden on varmasti ollut helppoa jättää menemättä, sillä kirkon väenpaljoudessa ei yhden vangin poissaoloa huomata niin helposti.

³⁷ KA Turun keskusvankilan arkisto, Saarnaajan päiväkirja 1914-1923 Ah:3, 25.5.1923.

³⁸ KA Turun keskusvankilan arkisto, Kakolan vuosikertomus 1923 Db:3.

³⁹ KA Turun keskusvankilan arkisto, Saarnaajan päiväkirja 1923-1925 Ah:4, 13.5.1924.

⁴⁰ KA Turun keskusvankilan arkisto, Apulaisjohtajan päiväkirja 1924 Aea:11.

⁴¹ KA Turun keskusvankilan arkisto, Apulaisjohtajan päiväkirja 1924 Aea:11.

⁴² KA Turun keskusvankilan arkisto, Saarnaajan päiväkirja 1923-1925 Ah:4, 7.9.1924.

Vuosikertomuksessa ei ole mainintaa uskonnonvapauden tuomista muutoksista vuonna 1924. Selvästikään se ei ole pastorin tärkein huolenaihe sinä vuonna, sillä muuten siitä olisi merkintä. Oma lisäykseni muistiinpanoissani sanoo seuraavaa: ”Yksi maininta? Tästä opimme: uskonnonvapaudesta ei kirjoitettu: ehkä sitä ei ollut tai sitä ei vain haluttu mainostaa.” Uskonnonvapauslaki oli tässä vaiheessa ollut voimassa jo yli vuoden ja vankilaan otettiin uusia vankeja koko ajan lisää. Tässä vaiheessa on uusien, jo kirkosta eronneiden vankien, ollut helppo jakaa omia ajatuksiaan myös vankilan sisällä istuville vangeille. Vankilan sisäiseen uskonnonvastaisuuteen on kuitenkin tässä vaiheessa melko vähän mahdollisuuksia, ja jumalanpalveluksista poisjääminen on yksi niistä.

Vuosi 1925 tuo mukanaan muutoksen tuulia:

Kun asetuksessa vankeinhoitolaitoksesta maaliskuun 21 päivällä 1925 sovelletaan uskonnonvapaus lakia myöskin vankiloihin sitä, että vangit ovat tilaisuudessa saamaan vapauden kirkonkäynnistä, on siitä se vaara, että vankilan kirkko, jossa käyvät yhteisvankilan ja boksiosaston miehet vähitellen tyhjenee sen painostuksen tähden, jota uskonnolle vastenmieliset vangit harjoittavat niitä vankitovereitaan kohtaan, jotka haluavat kirkossa käydä.⁴³

Huhtikuussa 1925 tuli voimaan uusi asetus vankeinhoitolaitoksesta, ja tässä asetuksessa annettiin ohjeita vankeinhoitolaitoksen toiminnalle. Sen sisältöön kuului esimerkiksi uudet ohjeet henkilökunnalle ja määriteltiin muun muassa mitä vankilapastorin työtehtäviin virallisesti kuului.

Aikaisemmin luvussa 1.5 esiteltiin pastorin työnkuva niin kuin Ellilä sen kertoi vuoden 1923 vuosikertomuksessa. Vuoden 1925 asetuksen myötä työnkuva ei paljon muuttunut, sillä siihen kuuluivat edelleen esimerkiksi vankien puhuttelu, rippikoulun pitäminen ja jumalanpalvelukset.⁴⁴ Asetus ei siis tuonut kovinkaan paljon uutta pastorin työnkuvaan, vaan sen tärkeimmät muutokset olivat muualla.

Asetuksessa määritellään vankien jumalanpalveluksiin osallistumisesta:

”Jumalanpalveluksiin ja hartaushetkiin on jokainen uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluva vanki velvollinen ottamaan osaa, ellei hän halua vankilaan saapuessaan tai sen jälkeen kuukautta aikaisemmin ilmoita, ettei hän sitä halua. Uskonnollisesta yhdyskunnasta eronneelle vangille on annettava siveysopetusta.”⁴⁵ Tässä asetuksessa on otettu huomioon uusi uskonnonvapauslaki ja sen mahdolliset uudet vaikutukset, eli esimerkiksi se, että vanki voi saapuessaan jo olla kirkosta eronnut. Uusi asetus

⁴³ KA Turun keskusvankilan arkisto, Kakolan vuosikertomus 1925 Db:3.

⁴⁴ Asetus vankeinhoitolaitoksesta 112/1925/21§.

⁴⁵ Asetus vankeinhoitolaitoksesta 112/1925/57§.

määrittelee, että kirkosta saa erota myös vankilassa ollessaan, mutta se tarkoittaa vain vankilan kirkkoa, ja eroanomus pitää siviilissä tehdä erikseen, jos haluaa erota kirkosta kokonaan. Asetus antaa vangille mahdollisuuden kuukauden eroaikaan ja se myös selittää pastorin päiväkirjojen uudet merkinnät.

Päiväkirjoissa toistuvat tästä lähtien uudet merkinnät kirkkovapaudesta, tai lyhyesti vain k.v. Jos merkintä on tehty esimerkiksi 29.9., on sen jälkeen merkintä kirkkovapaus 29/10 1925.⁴⁶ Pastori on merkinnyt ylös valmiiksi sen päivän, jolloin vangin kirkkovapaus alkaa.

Vuoden 1925 alkupuoli on hiljainen, mikä selittyy sillä, että asetus tulee voimaan vasta huhtikuun alusta lähtien. Pastori jäi kesälomalle heinäkuun puolessa välissä ja palaa takaisin elokuun lopussa. Pastorin palattua takaisin töihin ensimmäinen vanki sinä vuonna saa kirkkovapauden elokuun viimeisenä päivänä.⁴⁷

Käsite kirkkovapaus tulee käyttöön tässä vaiheessa, eli asetuksen voimaantulon jälkeen. Tätä aikaisemmin on pastorin päiväkirjoissa puhuttu uskonnonvapaudesta.

Kirkkovapaus-käsitteen käytölle ei päiväkirjoissa anneta selitystä, mutta yhdyssanana se on melko itsestään kertova. Vapaus kirkosta, eli vapaus olla käymättä kirkossa. Tällä käsitteellä mitä luultavimmin haluttiin tehdä rajanveto niiden välillä, jotka olivat jo eronneet kirkosta siviilissä ja toisaalta niiden välillä, jotka erosivat kirkon toiminnasta vain vankilassa ollessaan. Kirkkovapaudella tarkoitettiin vapautta vain vankilan omasta kirkosta, ei ulkomaailman kirkosta.

Loppuvuodesta kirkkovapaus alkaa kiinnostaa enemmän. Syyskuussa 13 miestä hakee kirkkovapautta.⁴⁸ On siis alusta asti selvää, että kirkkovapaus on ollut odotettu muutos ja että asetuksen mahdollistama uudenlainen vapaus houkuttelee vankeja. Samalla tavalla kuin uskonnonvapaus kiinnosti ulkomaailmassa jo heti sen voimaantulosta asti, kiinnostaa sen tuomat mahdollisuudet myös vankeja heti sen alkuajoista asti. Yksi suuri muutos kirkkovapauden merkitsemisessä on myös uuden luettelon ylläpitäminen.

Luettelo kirkkovapautta nauttivista tai siviilirekisteriin siirtyneistä vangeista 1925-1936 on nimensä mukaisesti luettelo, johon merkittiin kaikki vangit, jotka olivat saaneet vapautuksen kirkosta käymisestä tai jotka olivat valmiiksi jo eronneet kirkosta

⁴⁶ KA Turun keskusvankilan arkisto, Saarnaajan päiväkirja 1923-1925 Ah:4.

⁴⁷ KA Turun keskusvankilan arkisto, Saarnaajan päiväkirja 1923-1925 Ah:4, 31.8.1925.

⁴⁸ KA Turun keskusvankilan arkisto, Saarnaajan päiväkirja 1923-1925 Ah:4, 9.9., 10.9., 15.9. ja 29.9.1925.

tullessaan vankilaan. Luettelo merkitsee jokaiselle vangille oman järjestysnumeron ja numerointi jatkuu, vaikka vuosi vaihtuu välissä. Vuonna 1925 kirkkovapauden sai 35 vankia, joista kenellekään ei ole merkitty vapauden peruuttamista.⁴⁹ Kirkkovapauden peruuttamisella tarkoitetaan ilmoitusta, jolla vapaus on poistunut ja vanki on palannut jumalanpalveluselämän pariin. On selvää, että vankila on ollut kiinnostunut myös tästä vapaudesta, sillä kirkkovapautta hakevia vankeja on alettu merkitä ylös. Se on myös ollut apuna pastorille, sillä kirkkovapauden saaneet vangit eivät suinkaan jääneet toimettomiksi, vaan heille opetettiin siveysopetusta.

Pastori Ellilä mainitsee vuosikertomuksessa vuonna 1925 seuraavaa:

Muuten on kirkkovapauskysymys antanut varsinkin loppupuolella vuotta paljon työtä, ja tule tämä tilanne niin kauan jatkumaan kuin yhteisvankila-järjestelmä nykyisessä muodossa säilytetään, jolloin edesvastuuttomat ja kaikkien kunniantuntoa vailla olevat vangit ovat tilaisuudessa suurissa yhteisissä makuuhuoneissa harjoittamaan kiihotusta ja levittämään epäsiiveellistä katsantokantaa niiden keskuudessa, jotka eivät vielä ole kokonaan paatuneet.⁵⁰

Ellilä on jo vuoden 1925 lopulla tai helmikuuhun 1926, jolloin vuosikertomus piti palauttaa, mennessä huomannut, millaisia vaikutuksia uudella asetuksella on vankilan elämään. Vangit ovat ahkerasti käyttäneet uutta mahdollisuutta vapauteen, mutta Ellilä kirkonmiehenä haluaisi pitää vangit uskonnon puolella. Jo noin vuodessa Ellilä huomaa, mitä negatiivisia puolia uusi vapaus tuo mukanaan.

On nähtävissä, miten Ellilän mielipide uskonnonvapautta kohtaan alkaa lipsua alun varovaisesta kiinnostuksesta kohti kriittistä kantaa. Jos vuoden 1923 vuosikertomuksessa hän vielä mainitsee, miten ”uskonnonvapauslaki ei ole ollut suuremmaksi haitaksi”⁵¹, on se jo vuonna 1925 aiheuttamassa paljon työtä. Mitä enemmän uskonnonvapauslaki aiheuttaa työtä vankilassa, sitä enemmän sitä kohtaan ollaan kriittisiä. Koska alkuvaiheessa lailla ei oikeastaan ollut satunnaisia vankeja lukuun ottamatta valtaa vankilassa, ei se ollut vielä niin suuri uhka vankilan järjestykselle kuin uusi asetus on. Jos vanki on aikaisemmin levittänyt kirkonvastaista propagandaa, se on voitu ohittaa olankohautuksella, sillä muut vangit eivät ole voineet ryhtyä kunnolla kirkkolakkoon ennen kuin ovat vapautuneet tai ovat kärsineet

⁴⁹ KA Turun keskusvankilan arkisto, Luettelo kirkkovapautta nauttivista tai siviilirekisteriin siirtyneistä vangeista 1925-1936 Be:6. Viitataan myöhemmin: Luettelo kirkkovapautta nauttivista).

⁵⁰ KA Turun keskusvankilan arkisto, Vuosikertomus 1926 Db:3.

⁵¹ KA Turun keskusvankilan arkisto, Vuosikertomus 1923 Db:3.

vankilassa ollessaan mahdollisen rangaistuksen jumalanpalveluksesta poissa olemisesta. Nyt, uuden asetuksen myötä, tilanne oli toinen.

Asetus ja sen tuoma kirkkovapaus antoivat vangeille uudet mahdollisuudet levittää sanomaa ja varsinkin kirkonvastaista sanomaa ja Ellilä on vuoden 1925 lopussa itsekin huomaamassa tämän, kun tarkastelee hänen sanojansa vuosikertomuksessa. Tällaista sanomaa levittävät vangit ovat Ellilän mukaan ”edesvastuuttomia” ja ”kunniantuntoa vailla”, jolloin hän leimaa heidät negatiivisiksi. Ellilä taas itse vertautuu niihin, jotka haluavat pelastaa toisen uskonottomuudelta ja ”kokonaan paatuneilta”.

Vuosi 1925 on kuitenkin vasta alkustartti kirkkovapaudelle. Ellilällä on nyt jo hieman skeptinen suhde siihen, mutta tulevina vuosina hänen kritiikkinsä kirkkovapautta kohtaan syvenee.

2.2 Kirkkovapaus alkaa kiinnostaa enemmän 1926-1929

Vuosi 1925 oli lähtölaukaus kirkkovapauden kehitykselle ja tämän jälkeen aineistossa näkyy lisääntynyt kiinnostus sitä kohtaan. Asetus on edesauttanut kristillisistä tapahtumista vapautumista. Pastorin päiväkirjojen ja kirkkovapautta nauttivien vankien luettelon mukaan kirkkovapaus olisi 145:llä vangilla.⁵² Vuoden 1926 vuosikertomuksessa pastori mainitsee: ”Kirkkovapautta käytti vuoden kuluessa kaikkiaan 182 vankia. Näistä palasi kirkkoon 9 vankia, vapauteen pääsi 48 vankia, toisiin vankiloihin siirtyi 5 vankia, ruotsalaisissa jumalanpalveluksissa kävi 2 vankia ja kuoli 1 vankia, joten vuoden lopussa oli kirkkovapautta käyttäviä kaikkiaan 117.”⁵³ Luvut eroavat toisistaan, sillä ensimmäiseen on luultavasti lisätty vuoden 1925 reilut 30 kirkkovapautettua vankia.

Nämä luvut kertovat, että vuonna 1926 vangit kokivat suurta kiinnostusta kirkkovapautta kohtaan. Uusi asetus ja sen mukanaan tuoma vapaudenkaipuu ovat varmasti saaneet pastorin mietteleeäksi. Pastori ehti jo vuoden 1925 vuosikertomuksessa mainitsemaan muiden vankien painostuksesta ja sama jatkuu myös vuonna 1926. ”Ei siinä kyllin, että kirkkovapauden saaneet säännöllisesti ovat jääneet pois kirkosta ja

⁵² KA Turun keskusvankilan arkisto, Pastorin päiväkirja 1925-1928 Ah:5 sekä KA Turun keskusvankilan arkisto, Luettelo kirkkovapautta nauttivista Be:6.

⁵³ KA Turun keskusvankilan arkisto, Vuosikertomus 1926 Db:3.

hartaustilaisuuksista, vaan ovat he sen lisäksi harjoittaneet ankaraa painostusta niitä kohtaan, jotka kirkossa käyvät.”⁵⁴

Kirkkovapaus oli olemassa vain vankilassaoloajan, eikä se siviiliin siirtyessä muuttanut vangin mukana. Vanki saattoi siis ulos päästyään jatkaa omassa kirkossaan käymistä ja päästä halutessaan esimerkiksi naimisiin. Tällä tavalla vanki on voinut kerätä niin sanotusti kermat kakun päältä, sillä vankilassa hän on nauttinut vapauksista, mutta siviilissä sai käyttöönsä kirkon tarjoamia palveluita. Toisaalta vankilassa ollessaan vankilan tarjoamat jumalanpalvelukset oli mahdollista nähdä myös tarpeellisenä vaihteluna muuten puuduttavassa ja itseään toistavassa viikko-ohjelmassa.

Vankien omaa ääntä on vaikeaa hahmottaa arkistosta, jonka ovat koonneet vankilan johtoasemassa olevat tai siellä työskentelevät. Arkisto näyttäytyy aina sen kokoajan näkökulmasta ja tämänkin tutkimuksen aineistossa pää-ääni on pastorilla, joka ajaa omaa asemaansa ja uskonnollista näkökulmaansa. Usein vangit näyttäytyvätkin arkiston aineistossa negatiivisessa valossa. Heihin kiinnitetään huomiota, kun he käyttäytyvät huonosti eli saavat rangaistuksen tai toimivat muuten yleisiä sääntöjä vastaan. Tämä näkyy myös Ellilän useissa muistiinpanoissa, kuten esimerkiksi edellä mainituissa vuosikertomuksissa. Niissä vangeista on usein mainittu heidät, jotka toimivat yleistä ilmapiiriä vastaan uskonnollisissa asioissa ja täten myös Ellilää vastaan.

Ellilän vuonna 1925 alkanut kritiikki jatkuu myös vuonna 1927. 13.4. on pastorin päiväkirjaan kirjoitettu merkintä: ”[vanki] peruutti kirkkovapauden, sanoo että kirkkovapauden myöntäminen vangeille oli erehdys.”⁵⁵ Vangin mielipiteen ilmaisu on mielenkiintoinen, sillä muuten vankien ääni ja mielipiteet kirkkovapaudesta jäävät taustalle. Tässäkin yhteydessä se tulee epäsuorasti pastorin kautta. Mielipiteet kirkkovapauden puolesta loistavat poissaolollaan, mutta mielipide sitä vastaan on merkitty ylös.

Tiedetään, että Ellilä oli kriittinen kirkkovapautta kohtaan. Hän mainitsee vuoden 1927 vuosikertomuksessa, että ”sellainen sääntö vankilaoloihin sovellettuna on ollut erehdys, joka suuressa määrin vaikeuttaa pastorin tehtäviä ja samalla häiritsee järjestystä vankilassa.”⁵⁶ Sekä vangin että pastorin puheissa esiin nousee erehdys. Virhe. Kirkkovapaudelle annetaan koko ajan enemmän negatiivisia näkökulmia. Se on jotain,

⁵⁴ KA Turun keskusvankilan arkisto, Vuosikertomus 1926 Db:3.

⁵⁵ KA Turun keskusvankilan arkisto, Pastorin päiväkirja 1925-1928 Ah:5, 13.4.1927.

⁵⁶ KA Turun keskusvankilan arkisto, Kakolan vuosikertomus 1927 Db:3.

joka pitäisi korjata, sillä erehdykset yleensä muokataan. Vangin ja pastorin mielipiteiden välillä on yli puoli vuotta väliä, joten suoraa yhteyttä sille, olisiko vanki esimerkiksi päätenyt tähän mielipiteeseen juteltuaan Ellilän kanssa, ei ole. Ellilä on edelleen jatkanut pastorin työhönsä kuuluvia keskusteluja vankien kanssa, joten on oletettavaa, että hän on myös jakanut vangeille omia ajatuksiaan ja katsantokantaansa kirkkovapautta koskien.

Kaikki eivät kuitenkaan jatka kirkkovapautta vapautumiseensa asti, vaikka ovat sen kerran saaneet. Vuonna 1927 kirkkovapautta pyysi pastorin päiväkirjojen mukaan 26 vankia, mutta samaan aikaan sen myös peruutti 12.⁵⁷ Tämä on huomattavasti vähemmän kuin vuonna 1926 kirkkovapautta hakeneita. On toisaalta huomattava, että kaikki kirkkovapauden peruuttaneet eivät välttämättä olleet samalta vuodelta, vaan he ovat voineet saada kirkkovapauden jo aikaisemmin, esimerkiksi vuonna 1925, mutta peruuttaminen on tapahtunut vuonna 1927. Mielenkiintoista kuitenkin on, että kirkkovapautta hakevia on määrällisesti paljon vähemmän vuonna 1927 kuin verrattuna vuoteen 1926.

Ellilä on vuoden 1927 vuosikertomuksessa vähäsanainen kirkkovapauden suhteen. Hän on edelleen sitä mieltä, että ”sellainen sääntö [kirkkovapaus] vankilaoiloihin sovellettu on ollut erehdys, joka suuressa määrässä vaikeuttaa pastorien tehtäviä ja samalla häiritsee yleistä järjestystä vankilassa.”⁵⁸ Hänen kritiikkinsä kirkkovapautta kohtaan ei ole laantunut. Se, että Ellilä mainitsee kirkkovapauden ”häiritsevän yleistä järjestystä vankilassa”, viitanee luultavasti siihen, että kirkonvastaiset vangit ovat ottaneet sen omaksi kapinan välineekseen ja lietsovat sen avulla epäjärjestystä.

Kirkkovapaus on tuottanut pastoreille lisää työtä, kun vankeja on pitänyt merkata muistiin ja jumalanpalvelusten sijaan heille on pitänyt pitää siveysopetusta. Arkisto vaikenee siitä, miksi kirkkovapautta haetaan vuonna 1927 vähemmän kuin edellisellä vuonna. Uusia vankeja on kuitenkin tullut koko ajan lisää, joten on oletettavaa, että kirkkovapauden hakemisen väheneminen ja toisaalta myös sen peruutusten osuminen juuri vuodelle 1927, osoittaa, että vankilan sisällä on tapahtunut muutoksia. Kenties taustalla on muiden vankien järjestyshäiriöiden kitkeminen tai Ellilän omat toimet.

Jos kirkkovapauden hakeminen vähenikin vuonna 1927, vilkastui se taas uudelleen vuonna 1928. Kirkkovapauden sai luettelon mukaan 113 henkilöä ja kirkkovapautta

⁵⁷ KA Turun keskusvankilan arkisto, Pastorin päiväkirja 1925-1928 Ah:5.

⁵⁸ KA Turun keskusvankilan arkisto, Kakolan vuosikertomus 1927 Db:3.

peruutettiin edellistä vuotta vähemmän.⁵⁹ Vuoden 1928 vuosikertomus on arkistosta kadonnut, joten Ellilän ajatukset vuositason jättävät hämärän peittoon.

Mutta jos Ellilän kriittinen näkökulma kirkkovapautta kohtaan jääkin vuosikertomuksen kautta hämärän varjoon, näkyy se sitä enemmän Vankeinhoito-lehdessä. Hän on lehden mukaan nostanut asian esille Suomen Vankeinhoitomiesten Yhdistyksen vuosikokouksessa vuonna 1928, jossa yksi keskustelukysymyksistä on ollut Ellilän kysymys asetuksesta §57 ja vankien velvollisuudesta ottaa osaa jumalanpalvelukseen.⁶⁰ Hän on myös kirjoittanut samasta aiheesta lehden seuraavaan numeroon artikkelin, jossa kertoo oman näkökulmansa asetuksen §57 aiheuttamasta vahingosta.

”Tästä oikeudesta [kirkkovapaudesta] on sielunhoitotyölle käytännössä ollut monenlaisia vaikeuksia. Vanki on näin ollen tilaisuudessa häiritsemään ei ainoastaan sielunhoitotyötä, vaan vankilan järjestystäkin”⁶¹, kirjoittaa Ellilä. Rivien välistä on luettavissa, että vankilan järjestys olisi tasapainossa, jos kaikki vangit osallistuisivat jumalanpalveluselämään. Vankilan sisäinen järjestys on kokenut muutamassa vuodessa suuren muutoksen, kun kirkkovapaus asettaa vangeille eri mahdollisuuksia osallistua tai olla osallistumatta tiettyihin vankilan sisäisen aikataulun asettamiin tehtäviin. Ellilä mainitsee, että ”melkein jokainen tätä oikeutta käyttänyt vanki on jäänyt pois jumalanpalvelus- ja hartaustilaisuuksista.”⁶² Kirkkovapautta on siis käytetty juuri siihen, että näistä tilaisuuksista on päästy pois, eikä vangin enää tarvitse istua täyteen ahdetussa vankilan kirkossa kuuntelemassa Jumalan sanaa. Sitä, millaisella aikataululla siveysopetusta on annettu, ei ole tutkittu tämän tutkimuksen yhteydessä. Ellilä mainitsee vuoden 1929 vuosikertomuksessa, että ”kaikille kirkkovapautta nauttiville on joka pyhä pidetty siveysluento”⁶³, joten luultavasti vangit eivät ole voittaneet lisää vapaa-aikaa itselleen, vaikka olisivatkin käyneet vain siveysluennoilla.

Kiinnostus kirkkovapautta kohtaan on kuitenkin sahaavaa. Vuonna 1925 hakemuksia on taas vähemmän, kun luettelon mukaan sitä hakee vain 25 vankia.⁶⁴ Päiväkirjat itsessään eivät tarjoa vastausta sille, miksi näin on. Vuosikertomuksessa Ellilä mainitsee, että kokonaisuudessaan vuoden 1929 lopulla kirkkovapautta nauttivia on 81, kun vuoden

⁵⁹ KA Turun keskusvankilan arkisto, Luettelo kirkkovapautta nauttivista Be:6.

⁶⁰ Vankeinhoito 3/1928, 22.

⁶¹ Vankeinhoito 4/1928, 12.

⁶² Vankeinhoito 4/1928, 12.

⁶³ KA Turun keskusvankilan arkisto, Kakolan vuosikertomus 1929 Db:3.

⁶⁴ KA Turun keskusvankilan arkisto, Luettelo kirkkovapautta nauttivista Be:6.

1928 lopulla niitä oli 120.⁶⁵ Pientä muutosta on tullut myös vankien osallistumiseen hartaustilaisuuksiin, sillä osa vangeista on käynyt nyt siveyslentojen lisäksi myös hartaustilaisuuksissa.⁶⁶ Koska aineisto on vahvasti virkavallan puolella, ei selviä, miksi vangit ovat toimineet näin. Heidänhän ei enää ole ollut pakko osallistua näihin, sillä ovat saaneet vapauden. Mitä kirkkovapaus on tosiasiaassa heille lopulta merkinnyt?

2.3 Kiinnostus kirkkovapautta kohtaan tasaantuu 1930-1932

1920-luvun vaihtelevan alun jälkeen kiinnostus tasaantuu. Ellilä jää myöhempinä aikoina enemmän taustalle, sillä Kakolan vuosikertomukset loppuvat vuoteen 1930, tai ainakaan niitä ei ole arkistossa julkisesti enempää. Vielä 1930 hän miettii:

”Kirkkovapautta ovat vangit viime aikoina harvemmin vaatineet, eivätkä vangit sitä aina vaadi sentähden, että heillä olisi erityinen vastenmielisyys uskontoa ja kirkkoa kohtaan, vaan käyttävät he sitä monessa tapauksessa mielenosoituksena--.”⁶⁷ Vankilan johdolla on siis hyvin tiedossa, että vangit käyttivät kirkkovapautta myös kapinan välineenä enemmän kuin omaan uskontoonsa kohdistuen. Kiinnostus kirkkovapautta kohtaan alkaa laantua. Pastorille se on mitä ilmeisemmin ollut hyvä merkki, sillä hän on aikaisemmin pyytänyt asetuksen kumoamista tai muuttamista. Jos kirkkovapaudesta alkaa alun jälkeen hohto hiipua, on se pastorin kannalta vain parempi, sillä hänen ei siten tarvitse tehdä niin paljon paperitöitä kirjatessaan kirkkovapautta hakevia ylös tai järjestää kaikille halukkaille siveysopetusta.

Toisaalta Ellilä on myös ponnistellut itse sen puolesta, että jumalanpalveluselämä olisi kiinnostavaa myös vangeille. Kenties hän on huomannut seurauksen tylsän sananpuhumisen ja esimerkiksi jumalanpalveluksen elävöittämisen välillä, sillä hän mainitsee vankilan vuosikertomuksessa, että he ovat pyytäneet jumalanpalveluksiin muun muassa vieraspuhujia sekä musiikkiesityksiä.⁶⁸ Ne ovat tuoneet vaihtelua jumalanpalveluksiin mutta myös tuoneet musiikkia vankilan muuten tylsään arkeen.

Vaikka asetuksessa määriteltiin, miten sen kanssa tuli toimia, aina eivät asiat kuitenkaan menneet käytännössä niin kuin paperilla. Huhtikuun ensimmäisenä päivänä vuonna 1930 on kirkkovapaus myönnetty yhdeksälletoista vangille. Asetuksessa mainittiin, että kirkkovapaus annetaan kuukauden kuluessa sen hakemisesta. Näiden 19:n miehen

⁶⁵ KA Turun keskusvankilan arkisto, Kakolan vuosikertomus 1929 Db:3.

⁶⁶ KA Turun keskusvankilan arkisto, Kakolan vuosikertomus 1929 Db:3.

⁶⁷ KA Turun keskusvankilan arkisto, Kakolan vuosikertomus 1930 Db:3.

⁶⁸ KA Turun keskusvankilan arkisto, Kakolan vuosikertomus 1925 Db:3.

kohdalle on kuitenkin pastori merkannut neljä eri päivämäärää: 3/4, 6/4, 26/4 ja 1/5.⁶⁹ Aineisto ei avaa sen enempää, miksi pastori on päätenyt näin moneen erilaiseen päivämäärään. Tutkimusta varten ei tarkastettu, olivatko vangit pitkäaikaisvankeja vai saapuneet juuri vankilaan. Tämä oli kuitenkin poikkeus kokonaisuuteen, jossa merkinnät useimmin pysyivät kuukauden aikamäärässä.

Vaikka Ellilä mainitseekin, että kirkkovapauden hakeminen on alkanut vähentyä, ei se kuitenkaan loppunut, mikä on varmasti ollut pastorille hankalaa. Hänen kannaltaan paras tilanne olisi, jos kaikki vangit osallistuisivat jumalanpalveluksiin ja muuhun uskonnolliseen toimintaan. Vuoden 1930 vuosikertomuksessa hän kirjoittaa seuraavaa: ”Katsoen kuitenkin sitä jumalattomuutta ja siveettömyyttä, joka varsinkin vankien keskuudessa vallitsee, täytyy olettaa, että ainoana apuna sittenkin on tällaisissa oloissa se työ, jota kirkko Jumalan sanan kylvön kautta ihmisen sydämessä toimittaa.”⁷⁰ Hän on saanut työskennellä koko ajan sen ristiriidan kanssa, että hän haluaisi jakaa Jumalan sanaa, mutta vankien keskuudessa sen kuuntelemisesta ei olla enää kiinnostuneita. Ellilä ei kuitenkaan tarjoa muita vaihtoehtoja kuin vain sen, että pitää pyrkiä vielä enemmän kertomaan Jumalan sanaa, mikä kertoo siitä, miten tiukasti uskonto oli edelleen osa maailmankuvaa. Vankeja kuvataan jumalattomiksi sekä siveettömiksi, jolloin oikea ratkaisu on tietysti tarjota heille lisää Jumalaa ja siveysoppia.

Vuonna 1931 kirkkovapautta hakee 61 vankia ja seuraavana vuonna 66 vankia.⁷¹ Vuodelle 1932 on myös merkitty 17 kirkkovapauden peruuttamista, mikä on melko paljon, kun esimerkiksi vuodelle -31 on merkitty vain viisi kirkkovapauden peruuttamista.⁷²

Tässäkin yhteydessä on havaittavissa samaa ilmiötä kuin siviilimaailman puolella tapahtuvassa uskonnonvapausaallossa, jossa erottiin kirkosta. Vankilan ulkopuolella ensimmäinen vuosi oli suurin, jonka jälkeen tilanne rauhoittui. Vankilassa suurin kiinnostus koettiin vuosina 1926 ja 1928, minkä jälkeen kiinnostus tasaantui, vaikei täysin loppunut. Näin lyhyeltä katsantoväliltä voi kuitenkin olla hankalaa tehdä suoria johtopäätöksiä, sillä vuosien väliset erot ovat suuria. Jo 1920-luvun kirkkovapauksissa oli suuria eroja vuosien välillä ja vasta 1930-luvulla se tasaantuu. Luvut ovat varmasti

⁶⁹ Ka Turun keskusvankilan arkisto, Pastorin päiväkirja 1928-1931 Ah:6, 1.4.1930.

⁷⁰ KA Turun keskusvankilan arkisto, Kakolan vuosikertomus 1930 Db:3.

⁷¹ KA Turun keskusvankilan arkisto, Luettelo kirkkovapautta nauttivista Be:6.

⁷² KA Turun keskusvankilan arkisto, Luettelo kirkkovapautta nauttivista Be:6.

monen tekijän aikaansaamia, ja yksi syy näihin on varmasti olleet vankilassa samaan aikaan vaikuttavat muut vangit.

On harmittavaa, että arkistoaineisto hiljenee 1930-luvun ajatuksista, sillä mitä luultavimmin Ellilä on edelleen ollut sitä mieltä, että kirkkovapaus on poistettava. Pastori Ellilä jää vuoden 1932 heinäkuun lopulla kesälomalle ja palaa sieltä syyskuun alussa. Kaksi kuukautta tästä eteenpäin päiväkirjan sivuille tulee merkintä, jossa kerrotaan hänen sairastuneen ja kuolleen.⁷³ Ellilä oli 61-vuotias kuollessaan, ja hän oli ehtinyt toimia vankilan sielunhoitotyön puolesta jo monen vuoden ajan. Hänelle Jumalan sanan levittäminen on ollut tärkeää, vaikka vankien keskuudessa siinä on voinut olla omat ongelmansa.

Vankien ääni tai vangeista käytettävät sanavalinnat ovat usein arkistossa negatiivisia, eikä heidän ajatuksiaan ole pahemmin säilynyt tietoja tähän päivään, jolloin heidän vasta-argumenttinsa ovat tuntemattomia. Tutkija kohtaa omat ajatuksensa jo siinä vaiheessa, kun pitää huomata, että tutkittava paikka on vankila, johon on joutunut he, jotka eivät ole lakia totelleet. Useat vangit ovat kuitenkin voineet olla aivan tavallisia henkilöitä, joiden kontolla ei ole massamurhia, vaan esimerkiksi köyhyyden aiheuttamaa näpistelyä ja pitkään jatkuneena siitä on syntynyt rikoskierre. On osattava huomata, että jo tutkimuksen keskuspaikka asettaa tutkittavat henkilöt negatiiviseen valoon, eikä asiaa auta, jos heistä puhutaan arkiston aineistossa koko ajan vain negatiivisen kautta. Kuin huomaamattaan tutkijakin voi asettua vankilapastorin puolelle. Tavalliset, sääntöjä tottelevat vangit jäävät aineistossa taustalle, sillä he eivät tee mitään niin sanotusti normista poikkeavaa, mitä pitäisi kirjata ylös.

3. ”Ei kiinnosta”⁷⁴

3.1 Kirkkovapautta hakevat vangit

Vuonna 1924 Kakolassa oli keskimäärin 883 vankia. Tammikuussa heitä oli 889 ja joulukuussa 858, joten vankiluku laski hieman vuoden loppuun mennessä.⁷⁵ Samaisen vuoden vuosikertomuksen mukaan vuoden alussa luterilaisen uskon tunnustajia oli 840

⁷³ KA Turun keskusvankilan arkisto, Pastorin päiväkirja 1931-1938 Ah:7.

⁷⁴ KA Turun keskusvankilan arkisto, Luettelo kirkkovapautta nauttivista Be:6.

⁷⁵ KA Turun keskusvankilan arkisto, Apulaisjohtajan päiväkirja 1924 Ae:11.

ja vuoden kuluessa heitä tulee 324, jolloin heitä on yhteensä 1 184.⁷⁶ Tässä tilastossa ei lasketa mukaan niitä, jotka ovat vuoden kuluessa päässeet pois vankilasta, joten siksi yhteenlaskettu määrä on enemmän kuin vankien kokonaislukumäärä. Muihin uskontoihin kuuluvat kreikkalais-katoliset, joita oli vuoden alussa 12, vuoden kuluessa heitä tuli lisää neljä ja niin heitä oli yhteensä 16. Lisäksi olivat myös eri-uskolaiset, joita oli vuoden alussa kolme, vuoden aikana tuli lisää neljä ja täten yhteismäärä oli seitsemän.⁷⁷ Vuosikertomuksen taulukossa oli mahdolliset sarakkeet myös Muhammetin uskon tunnustajille (islam), roomalais-katolisille ja Mooseksen uskon tunnustajille (juutalaiset), mutta heitä ei vankilassa ole vuonna 1924 yhtään. Eri-uskolaisten uskontoa ei ole määritelty.

Kaksi vuotta myöhemmin vuonna 1926 vuosikertomuksen uskontosarakkeeseen on jo siirretty Mooseksen uskon tunnustajien tilalle sarake ”luterilaisesta kirkosta siviilirekisteriin siirtyneitä”. Heitä on vuoden alussa viisi, vuoden kuluessa tulee kaksi lisää ja lopulta heitä on yhteensä seitsemän.⁷⁸ Uskonnonvapauden aiheuttamiin muutoksiin on tässä vaiheessa siis jo herätty ja uusi sarake on koettu tarpeelliseksi, sillä vangit saattavat nyt olla myös kirkosta eronneita.

Luvussa 2 tarkasteltiin, miten kirkkovapauden tulo vaikutti pastorin työmäärään ja tutkittiin, miten moni sitä haki. Vaikka luvut joissain määrin vaikuttivatkin suurilta, esimerkiksi vuoden 1926, jolloin kirkkovapautta haki 147 vankia, on syytä huomata, että vankilan kokonaisuudessa tämä ei kuitenkaan ollut kovin suuri määrä. Vuonna 1926 vankilassa oli keskimäärin 939 vankia⁷⁹, joten tosiasiallisesti kirkkovapautta nauttivia vankeja oli alle viidesosa kaikista vangeista.

Kirkkovapautta hakevien vankien ikäjakaumaa verrattaessa paljastui myös mielenkiintoisia asioita. Tässä tutkimuksessa on verrattu kahta vuotta, 1924 ja 1932. Kirkonkirjaan on merkitty sinä vuonna tulleet vangit, mutta kirkkovapaus on heille saatettu myöntää vasta myöhemmin. Esimerkiksi usea vuonna 1924 tullut vanki on voinut hakea kirkkovapautta vasta 1925, kun se on tullut voimaan, ja monet ovat hakeneet sitä vasta 1926, kun taas vuonna 1932 saapuneet vangit ovat sitä hakeneet 1932, 1933 tai 1934.

⁷⁶ KA Turun keskusvankilan arkisto, Kakolan vuosikertomus 1924 Db:3.

⁷⁷ KA Turun keskusvankilan arkisto, Kakolan vuosikertomus 1924 Db:3.

⁷⁸ KA Turun keskusvankilan arkisto, Kakolan vuosikertomus 1926 Db:3.

⁷⁹ KA Turun keskusvankilan arkisto, Apulaisjohtajan päiväkirja 1926 Aea:13.

Vuonna 1924 vankilaan tulleista vangeista kirkkovapautta on hakenut 59 vankia.⁸⁰

Vuonna 1932 tulleista vangeista kirkkovapautta haki 47 vankia.⁸¹ Vankien ikärakenne selviää parhaiten taulukkomuotona.

Ikävuodet	Vuonna 1924 tulleet vangit 100% = 59 vankia	Vuonna 1932 tulleet vangit 100% = 47 vankia
- 19	0 = 0%	0 = 0%
20-24	10 = 16,9%	8 = 17,0 %
25-29	18 = 30,5%	21 = 44,7%
30-34	17 = 28,8%	10 = 21,3%
35-39	8 = 13,6%	4 = 8,5%
40-44	2 = 3,4%	1 = 2,1%
45-49	3 = 5,1%	1 = 2,1%
50 -	1 = 1,7%	2 = 4,3%

Taulukko 1: Kirkkovapauden saaneiden vankien ikäjakautuma⁸²

Taulukosta näkee, miten nuoremmat miehet ovat eniten edustettuina. Alle 20-vuotiaita ei tilastossa ole ollenkaan, mutta heitä on mitä luultavimmin ollut muutenkin vähemmän verrattuna täysi-ikäisiin vankeihin. Vuosiluokista 20-24 ja 25-29 olevat vangit ovat eniten olleet hakemassa kirkkovapautta. Nuoremmat ikäluokat eivät välttämättä ole enää kasvaneet siihen samaan uskonnolliseen ilmapiiriin, johon esimerkiksi vielä 1800-luvun puolella syntyneet ovat kasvaneet. Uskonnollisuuden muutos on ollut merkittävää juuri vuosisadan vaihteessa, kun vanhat tavat ovat alkaneet vähentää merkitystään.

Nuoremmat voivat myös olla alttiimpia muiden puheille, jos heille on vankilassa ollut tarjolla uskonnonvastaista propagandaa. Vanhempien vankien kunnioituksen ja oman aseman saavuttaminen vankilan sisäisessä hierarkiassa voivat olla selittäviä tekijöitä, mutta ne eivät näy aineistosta läpi, sillä vangit ovat vain nimiä paperilla.

Jos ottaa huomioon, että taulukossa vuonna 1924 taloon tulleista vangeista suurin osa anoi kirkkovapautta 1925-1926 ja suurin osa 1932 tulleista anoi sitä 1932-1934, on näiden otoksen välissä aikaa 6-9 vuotta. Tässä ajassa vangit ovat ehtineet suurimmaksi osaksi vaihtua, vaikkakin on mahdollisuus, että jotkut ovat jo uudelleen vankilassa. Vaikka aikaa onkin ehtinyt kulua otosten välissä, sama ikäryhmä on edelleen se, joka

⁸⁰ KA Turun keskusvankilan arkisto, Kakolan kirkonkirjat 1924-1935 Ag:7.

⁸¹ KA Turun keskusvankilan arkisto, Kakolan kirkonkirjat 1924-1935 Ag:7.

⁸² KA Turun keskusvankilan arkisto, Kakolan kirkonkirjat 1924-1935 Ag:7.

kirkkovapautta hakee eniten, vaikka edellinen ikäryhmä olisikin jo siirtynyt periaatteessa seuraavaan, jos ottaa huomioon vuosien etenemisen (esim. 20-24 -> 25-29). Tämä vahvistaa sitä teoriaa, että kirkkovapaus oli suosituinta juuri nuorten keskuudessa, kun taas vanhemmat vangit voivat olla jo enemmän kiinnittyneitä uskontoonsa.

3.2 Mikä motiivi?

Miksi kirkkovapautta sitten haettiin? Mikä siinä oli Se Juttu, joka sai lopulta pastorinkin tekemään kokonaisen luettelon vain näitä vankeja varten? Tässä luvussa tarkastelemme vankien mielipiteitä vankilassa suoritettavaa uskonnollisuutta kohtaan.

Luettelossa kirkkovapauden saaneista miehistä on merkitty muistiin yleisiä syitä kirkkovapauden hakemiselle. Niitä on arkistoitu vuodesta 1933 vuoteen 1936, joten ne menevät ohi varsinaisen tutkimusajankohdan, mutta koska useat syyt toistuvat luettelossa monena vuonna, on oletettavaa, että nämä syyt ovat olleet olemassa jo aikaisemminkin. Tästä syystä on perusteltua ottaa tämäkin mukaan tutkimukseen. Varsinaista syytä ei arkisto tarjoa sille, miksi vankien syitä kirkkovapauden hakemiselle on alettu merkitä muistiin vasta vuodesta 1933 lähtien, mutta voi olla, että se on ollut uuden vankilapastorin idea. Ellilä kuoli vuoden 1932 lopulla ja seuraava on oletettavasti astunut virkaansa mitä pikimmiten.

Vankien syyt kirkkovapauden hakemiselle voidaan jakaa kahteen eri kategoriaan. Ensimmäisenä kategoriana ovat vangista itsestään lähtevät syyt. Näitä ovat esimerkiksi ”Ei halua”, ”en usko”, ”ei viitsi käydä” tai ”en hyväksy kristinuskoa.”⁸³ Näissä ilmenee vangin oma tahto. Häntä ei kiinnosta käydä pakollisissa jumalanpalveluksissa tai häntä ei kiinnosta uskonto yleisesti. Pastorin on voinut olla vaikea laittaa tällaisille syille vastaan, sillä uskonto on kuitenkin ollut jokaisen oma asia. Yksi syistä on myös ”Olin ennenkin kirkkovapaa”⁸⁴, joka viittaa siihen, että vanki on saanut uuden tuomion ja palannut vankilaan tai hän on välissä peruuttanut kirkkovapausoikeutensa. Jos vanki on välissä ollut siviilissä, tarkoittaa se myös sitä, ettei hän kuitenkaan siellä puolella ole kokenut tarpeelliseksi erota kirkosta, jolloin hänen ei tarvitsisi hakea enää kirkkovapautta vankilaan tullessaan. Kirkon jäsenenä siviilissä oleminen on kuitenkin

⁸³ KA Turun keskusvankilan arkisto, Luettelo kirkkovapautta nauttivista Be:6.

⁸⁴ KA Turun keskusvankilan arkisto, Luettelo kirkkovapautta nauttivista Be:6.

vähemmän pakollista kuin vankilassa, sillä vankilan ulkopuolella ei kukaan rankaise jumalanpalvelukseen menemättä jättämisestä.

Vaikka uskonnollisuus oli vahvaa edelleen 1900-luvun alussa, oli joukossa myös niitä, jotka eivät kokeneet enää Jumalan sanaa omakseen. Vankilassa se saattoi korostua entisestään, sillä sinne oli tuomittu ja laitoksen sääntöjä tuli noudattaa, jolloin se tarkoitti, että kaikki, jotka olivat kirkon jäseniä, olivat pakotettuja noudattamaan uskonnollisuutta myös vankilassa jumalanpalvelusten ja hartaushetkien kautta. Joissain tapauksissa Jumala on voitu nähdä samanlaisena rankaisijana kuin vankilan johto ja muut määräävät tahot, sillä hän ei ole pelastanut tältä kohtalolta, ja näin katkeruus yhteiskuntaa ja kirkkoa kohtaan on voinut olla syvää.

Joissain tapauksissa inho uskonnollisia instituutioita kohtaan on voinut olla mukana jo ennen vankilaan joutumista, jolloin vankilan yleinen ilmapiiri on varmasti vain ruokkinut jo ennalta olemassa olevaa turhautumista koko systeemiä vastaan. Joskus tämä epäkohta on näkyvissä myös vankien omissa ajatuksissa.

uskonnon kihatuksilla saadaan kirutetuista orjista värvätiksi raakoja murha ryöväreitä - - jotka omaksi surmakseen puolustavat kiruttajoihin - - uskonnot ovat niitä kahleita ja köysiä millä orjalaumojia koossa piretään ja siinä kituvassa orjuudessa uskonnontarinaa kakolan vangeillekin enin tyrkytetään - - ei koskaan kakolassa kuule saarnattavan kuinka suuri synti ja rikos on päiväpalkka rosvoksi pyrkiminen sekä vankityrmissä kiruttaminen - - Kristus ei määrännyt ketään ihmistä kirutettavaksi - - - ⁸⁵

Lainaus on vangin selliinsä jättämästä itsemurhaviestistä, joka on löytynyt lehtien marginaaleihin ja kivitauluihin kirjoitettuna. Hän paheksuu vankilan johtoa ja kutsuu heitä ”päiväpalkkarosvoiksi”, jotka saavat palkkaa siitä, että pitävät toisia vankilassa ja kiusaavat näin vankeja.⁸⁶ Hänen kirjeestään paistaa turhautumista vankilan uskonnonharjoittamista ja sitä kohtaan, miten uskonnon avulla määritellään se, mikä on oikein ja mikä ei.

Kirje on päivätty 9.3.1925. Kaksi viikkoa myöhemmin annetaan asetus, jolla taataan vangeille mahdollisuus vapautua kirkosta, eikä vankilan uskonnolliseen toimintaan ole pakko osallistua. Tämä asetus olisi voinut antaa pientä apua tämän vangin mietintöihin. Vanki on ollut kuollessaan 51-vuotias, joten hän ei varsinaisesti istu kunnolla niihin, jotka edellisessä taulukossa olivat mainittu. Hän on ollut jo vanhempi, ja hänellä on kirjeensä perusteella tietoa uskonnosta. On valitettavaa, ettei arkisto tarjoa enempää

⁸⁵ KA Turun keskusvankilan arkisto, Kirjekonseptit ja johtokunnan pöytäkirjat 1925 Daa:46 9.3.1925. (Tutkija huom: ajatusviivat ovat alkuperäisaineistossa mukana, tekstistä ei ole poistettu mitään).

⁸⁶ KA Turun keskusvankilan arkisto, Kirjekonseptit ja johtokunnan pöytäkirjat 1925 Daa:46 9.3.1925.

katsauksia vankien elämään, sillä sitä kautta valottuisi vankien elämä arki paremmin. Nyt vankien elämää on tarkasteltu pastorin omien rutiinien kautta, ja niissä uskonto ja sen hyvät puolet korostuvat. Siinä missä tämä vanki on sitä mieltä, että uskonnot ovat kahleita ja että ”Kristus ei määrännyt ketään kidutettavaksi”, näkyy pastorin päiväkirjassa taas uskonnon toinen puoli. Hän vierailee sairaalassa ja opettaa uskon sanaa joka sunnuntai saarnassaan. Oletettavasti tämä vanki, jonka kirje löytyy johtokunnan pöytäkirjasta, ei ole ollut ajatustensa kanssa täysin yksin näinä vuosina. Monet muutkin ovat voineet kokea uskonnollisuuden tärkeäksi itselleen, mutta samalla taas kokenut, että sitä harjoitetaan väärin perustein vankilassa.

Jos ensimmäiset syyt olivat enemmän vangista itsestään lähteviä, on toinen kategoria enemmän liitettyä vankilaan kokonaisuutena. Tällaisia syitä ovat esimerkiksi ”Haluan luennoille”, ”huomautettu käytöksestä jumalanpalveluksessa” tai ”evätty pakollinen ehdol. vapaus”.⁸⁷ Vankilan tarjoamien vaihtoehtojen, kuten siveysopetuksen, tai rangaistusten takia pyydetään vapautta kirkossa käymisestä.

Kirkkovapaus on toiminut myös kapinana. Pastorilla oli oma sanavaltansa siihen, pääsikö vanki ehdolliseen vapauteen vai ei, ja esimerkiksi syy ”evätty pakollinen ehdol. vapaus”, näkyy juuri tällaisena kapinana, kun vanki ei pääsekään takaisin siviiliin, vaan joutuu jatkamaan vankilassa istumista. Kapinahenki ei mennyt huomioimatta Ellilältä. Hän kirjoittaa vuoden 1928 Vankeinhoito-lehden artikkelissaan seuraavaa:

Vaikka vanki ilmoittaa haluavansa saada kirkkovapauden uskonnollisen vakaumuksen pakotuksesta, ei se siitä kuitenkaan johdu, vaan useimmissa tapauksissa aiheuttaa tällaisen pyynnön joko kaikelle kristilliselle maailmankatsomukselle vihamielisten vankitoverin painostus tai käytetään sitä oikeutta mielenosoituksellisessa tarkoituksessa. Kun esim. Kakolassa tuli käytäntöön 10-tuntinen työpäivä, pyysi 24 vankia samana päivänä itselleen kirkkovapautta. Niin-ikään on ehdolliseen vapauteen pääsemiseksi tehtyyn ehdotukseen saatu hylkäävä päätös ollut toisiaan aiheena kirkkovapauden käyttämiseen. Kirkonkäynnistä on senkin tähden pyydetty vapautta, että on haluttu käydä sivistysluennoilla, joita juuri kirkkovapautta käyttäneille on pidetty.⁸⁸

Uskonnollisella kapinalla vastataan johdon uusiin vaatimuksiin. Siitä kapinoidaan, mistä voidaan. Kirkkovapaus oli helppo kapinan väline vangin näkökulmasta. Ruokakapinat johtivat usein nälkään ja vankilan sääntöjä rikkovat teot johtivat rangaistukseen, mutta kirkkovapaudesta ei vangille koitunut ongelmia tai häntä ei lukittu aina-valoisaan selliin. Sillä saatettiin näpäyttää vankilan johdolle, mutta itselle ei tullut seurauksia. Kapinahenki oli hyvin tiedossa, sillä vangit olivat herkkiä väittämään

⁸⁷ KA Turun keskusvankilan arkisto, Luettelo kirkkovapautta nauttivista Be:6.

⁸⁸ Vankeinhoito 4/1928, 12.

uusia asetuksia tai epäkohtia vastaan. Sen suitseminen oli kuitenkin vaikeaa, sillä vankien oli helppo saada muita mukaansa tempauksiin. Ellilä mainitsee olevansa tietoinen, että esimerkiksi tupakalla lahjotaan toisia hakemaan kirkkovapautta. Vaikka vankilassa oli vartijoita ja vankeja pidettiin silmällä, saattoi kuitenkin yhteiselle vapaa-ajalla tieto ja lahjustavarat liikkua nopeasti ja vartijan sitä huomaamatta.

4. Mitä tapahtui vuoden 1932 jälkeen?

Tämän sivuainetutkielman aikajanaksi rajautui 1923-1932 ensi alkuun pastorin kautta. Kakolan pitkäaikainen vankilapastori Johan Richard Ellilä oli jo aloittanut vakinaisen uransa ja jatkoi sitä aina kuolemaansa saakka. Tuntui luontevalta ja oikeutetulta rajata tutkimusajankohta hänen aikakaudelleen, sillä näin tutkimukseen saatiin myös yksi tietty tekijä. Jos puhutaan Kakolan sielunhoidosta, Ellilän nimi nousee usein ilmi muissa tutkimuksissa. Hän ajoi sielunhoidollisia asioita eteenpäin Kakolassa haluten niin vankilan kuin uskonnonkin parasta.

Mutta koska kaikki ei mene aina niin kuin on alkujaan suunniteltu, tutkimuksen loppuvaiheessa paljastui kirkkovapauden kannalta uusi seikka, joka, jos se olisi ollut alkuvaiheesta asti tiedossa, olisi voinut muuttaa rajausta ja näkökulmaa.

Vuonna 1936 tuli voimaan uusi asetus vankeinhoidosta. Tässä asetuksessa määritettiin miltei sanatarkasti samat asiat koskien vankilan sielunhoitoa kuin vuonna 1925. Pienin muutoksin, tosin. Vuonna 1925 vangeille annettiin mahdollisuus kirkkovapautteen, jossa heille tarjottiin vapaus erota kirkosta vankilassa olonsa ajaksi. Vuoden 1936 asetuksessa tämä mahdollisuus on poistettu ja siinä mainitaan: ”Jumalanpalveluksiin ja hartaushetkiin on jokainen evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluva vanki velvollinen ottamaa osaa.”⁸⁹ Kirkkovapauden aika on päättynyt.

Kirkkovapaus sai sen koko elinkaaren aikana kritiikkiä osakseen. Artturi Vesenterä kirjoittaa Vankeinhoito-lehdessä vuonna 1934, miten Helsingin vankilassakin kirkkovapautta käytetään väärin, kirkosta vapautuneet vangit ovat yrittäneet saada muita puolelleen ja ettei vangeilla ole moraalialueita uskonnon suhteen. Kirkkovapautta käytetään

⁸⁹ Asetus vankeinhoitolaitoksesta 1936.

kiistatta väärin.⁹⁰ Vesenterä toivookin, että asetus kumottaisiin, sillä se saattaa vielä uskontoaan kunnioittavat vangit haavoittuvaan asemaan.

Siviilissä uskonnonvapauden saadakseen piti siitä ilmoittaa omalle seurakunnalleen. Vankilassa ollessa tämä ei tietysti onnistunut, sillä ilmoitus piti tehdä henkilökohtaisesti, eikä vankilasta tarjottu sellaista mahdollisuutta. Uskonnonvapaus on otettu huomioon jo vuoden 1923 Vankeinhoito-lehdessä.⁹¹ Kuitenkin kaksi vuotta myöhemmin hyväksytään asetus, jossa vangeille annetaan mahdollisuus olla osallistumatta uskonnollisiin tilaisuuksiin, vaikka uskonnonvapaus on periaatteessa mahdotonta vankilassa istuvalle. Kuka tätä on puoltanut ja miksi?

Vuoden 1936 asetus asettaa kirkkovapauden uuteen näkökulmaan. Se jää vankilan sielunhoidon lyhyeksi kokeiluksi. Luultavasti sen ensimmäinen tarkoitus oli palvella niitä vankeja, jotka todella halusivat pois jumalanpalveluksista tai saattoivat olla esimerkiksi pitkäaikaisvankeja, jotka eivät olleet vielä päässeet pois vankilasta, kun uskonnonvapauslaki astui voimaan. Lopulta sen alkuperäinen tarkoitus pääsi vuosien varrella vesittymään, kun siitä muuttui alkuperäisen oman uskon välineen sijasta vankien kapinan mahdollistaja.

5. Lopuksi

5.1 Johtopäätökset

Uskonnonvapaus ei alussa vaikuttanut vankilan toimintaan. Muutama vanki oli ehtinyt siirtyä siviilirekisteriin, joten heidät vapautettiin jumalanpalveluksiin osallistumisesta. Muutos saapui vuoden 1925 asetuksen muodossa, kun vangeille annettiin mahdollisuus pyytää kirkkovapautta, jolla he saivat vapautuksen jumalanpalveluksesta sekä muusta uskonnollisesta toiminnasta. Näiden tilalle heille pidettiin siveysopetusta. Alussa vankilapastori ei osannut huomioida uskonnonvapauden mahdollisuuksia sellaisena uhkana vankilan sielunhoidolle kuin se myöhemmin olisi.

Asetuksen antamisen jälkeen kirkkovapaus alkoi saada lisää kannattajia. Vuodet 1926 ja 1928 olivat suosituimpia kirkkovapauden hakemisen vuosia, kun taas muina vuosina sitä haettiin huomattavasti rauhallisemmin. Pastori Ellilä seurasi uutta asetusta

⁹⁰ Vankeinhoito 3/1934, 39-41.

⁹¹ Vankeinhoito-lehti 3/1923, 20.

etulinjasta ja alkoi pitää sitä entistä huolestuttavampana. Hän näki, että muut vangit pystyivät puhumaan muitakin mukaansa uskonnottomuuden puolelle ja tämän takia Kakolan jumalanpalveluselämääkin alettiin kehittää esimerkiksi vierailevien esitelmän pitäjien tai musiikkiesitysten muodossa.

Suosituinta kirkkovapaus oli 20-29 -vuotiaiden vankien keskuudessa. Heille ei uskonnollisuus välttämättä ollut vielä tapa toisin kuin vanhemmille vangeille. 1900-luvun vaihteen jälkeen kirkon houkuttelevuus alkoi laskea, eikä ehtoollisella käyminen ei enää ollut pakollista. Nuorempi sukupolvi ei ollut kasvanut niin tiukkaan kristilliseen kuriin kuin edellinen sukupolvi, mutta ehkä he olivat myös helpommin houkuteltavissa kirkkovapauden pariin, jos halusivat osansa vankilan hierarkiasta. Kirkkovapaus edusti toisille mahdollisuutta olla olematta uskonnollisissa tilaisuuksissa ja toisille kapinaa. Sillä saatettiin näpäyttää johtokunnalle, jos esimerkiksi uudistukset eivät olleet vankien mieleen.

Vaikka vangit ottivat kirkkovapauden vastaan mielissään, oli vankilan pastorin mielipide toinen. Johan Richard Ellilä oli huolissaan vankilan sielunhoidollisesta tilasta ja hän näki lähietäisyydeltä, miten kirkkovapauden hakemisen syyt eivät välttämättä aina piilleet vangin uskonnollisessa ajatusmallissa. Hän moitti kirkkovapautta vuosikertomuksissa ja kirjoittaa kärkevästi vangeista, jotka houkuttelevat muita vankeja hakemaan kirkkovapautta. Kirkkovapauden väärinkäyttö sai Ellilän kirjoittamaan Vankeinhoito-lehteen, eikä hän ollut ainoa, joka oli kirkkovapautta vastaan.

5.2 Jatkotutkimusmahdollisuudet

Vuoden 1936 asetus oli harvinainen maininta tutkimuskirjallisuudessa. Siinä, missä useat tutkimukset mainitsevat vuonna 1923 voimaan astuvan uskonnonvapauslain tai vuoden 1925 asetuksen, vuoden 1936 asetus, joka kumoaa edeltäjänsä, on jäänyt vähemmälle huomiolle. Se tarjoaa oivan taustakehyksen ja päätepisteen kirkkovapauden tarinalle, kun mietitään, millaista on uskonnonvapaus vankilassa. Uskonnonvapaus ei olekaan yksisuuntainen tie, vaan se voi olla monihaarainen risteys, jossa vastaan pitää tulla niin vangin kuin pastorinkin.

Seuraava mielenkiintoinen tutkimusmahdollisuus olisi selvittää, miten kirkkovapaus näkyi muissa vankiloissa. Onko niissä nähtävissä samoja teemoja kuin Kakolassa, esimerkiksi kapinan välineenä käyttämisessä? Jukka Muiluvuori mainitsee kirjassaan

*Vaasan linna 1863-2013 ja suomalaista vankeinhoitoa 1700-luvulta nykyaikaan, että myös Vaasassa on osattu saarnojen häirintä ja kirkkovapauden hakeminen kapinoinnin välineenä.*⁹² Vuoden 1936 asetus ja kirkkovapauden kumoaminen ovat saaneet alkunsa jostain. Seuraava askel olisi viedä tutkimus korkeammille tahoille. Vankilan johto saa toimintaohjeensa ylemmältä taholta ja joku taho on myös kirjoittanut asetukset, sekä päättänyt, mitä niihin tulee. Onko näistä ylempien tahojen arkistoista löydettävissä jotain kirkkovapautteen liittyen?

Kirkkovapaus on osa vankiloiden sielunhoidon historiaa, niin lyhytkestoinen kuin se olikin. Se tarjosi mahdollisuuden hyvään, mutta joutui lopulta osaksi vankilan sisäistä vallankäyttöä, kun vangit käyttivät sitä näpättyäkseen johtokunnalle. Lopulta se ei kuitenkaan koskenut kuin osaa vangeista, eikä sen voida sanoa muuttaneen radikaalisti historiaa.

Mutta eihän kaiken aina tarvitsekaan.

⁹² Muiluvuori 2014, 269.

Lähdeluettelo

Arkistoaineisto:

Kansallisarkisto

Turun keskusvankilan arkisto

Apulaisjohtajan päiväkirjat 1923-1933, Aea:10 – Aea:20

Saarnaajan päiväkirja 1914-1923, Ah:3

Saarnaajan päiväkirja 1923-1925, Ah:4

Pastorin päiväkirja 1925-1928, Ah:5

Pastorin päiväkirja 1928-1931, Ah:6

Pastorin päiväkirja 1931-1938, Ah:7

Luettelo kirkkovapautta nauttivista vangeista tai siviilirekisteriin siirtyneistä vangeista 1925- 1936, Be:6

Kakolan kirkonkirja 1924-1935, Ag:7

Turun keskusvankilan vuosikertomukset 1921-1930, Bd:3 (vuosi 1928 puuttui)

Kirjekonseptit ja johtokunnan päiväkirjat 1925 Daa:46

Asetukset:

Asetus vankeinhoitolaitoksesta 21.3.1925.

Asetus vankeinhoitolaitoksesta 7.11.1936.

Julkaistut:

Hakamäki, Harri (2016): *Kakolan vankila 1853-2007*. Turun yliopisto, kansatiede: Turku.

Hannula, Ilari (1981): *Vankeinhoitoon liittyvän lainsäädännön historiaa 1881-1975*. Teoksessa: Suomen vankeinhoidon historiaa Osa 1. Katsauksia vankeinhoidon kehitykseen. Valtion painatuskeskus: Helsinki.

Heikkilä, Markku & Simo Heininen (2017): *Uusi Suomen kirkkohistoria*. SKS: Helsinki.

Kainulainen, Heini (2015): *Poliisit ja rosvot – Salaisen tiedon jäljillä*. Teoksessa: Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä. (toim. Antti Häkkinen & Mikko Salasuo). Vastapaino: Tampere.

Kääntönen, Hanna (2003): *"Kun waan hengissä pääsisin pois" – Turun kuritushuoneen vankien sosiaaliset suhteet vankilayhteisössä vuosina 1887-1912*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto: Turku.

Lahtinen, Rauno & Anu Salminen (2014): *Kakola. Vankilan tarina*. Sammakko: Helsinki.

Löfström, Jan (2015): *Miten voi päätellä, onko hiljaisuus vaikenemistä? – "Homoseksuaalisuus agraarikulttuurin perinneaineistossa*. Teoksessa: Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä. (toim. Antti Häkkinen & Mikko Salasuo). Vastapaino: Tampere.

Muiluvuori, Jukka (2014): *Vaasan linna 1863-2013 ja suomalaista vankeinhoitoa 1700-luvulta nykyaikaan*. Vaasan vankila: Vaasa.

Murtorinne, Eino (1995): *Suomen kirkon historia 4 – Sortovuosista nykypäiviin 1900-1990*. WSOY: Helsinki.

Palo, Mirva (2000): *"Tulkaa heti minun luokseni lohduttaan": Kakolan uskonnollinen elämä vuosina 1886-1905*. Turun yliopisto: Turku.

Seppo, Juha (1977): *Kansankirkkona uskonnonvapauslain toteuduttua*. Teoksessa: Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla, toim. Markku Heikkilä ja Eino Murtorinne. Kirjapaja: Hämeenlinna.

Sumter, Melvina (2005): *Chaplains*. Teoksessa: Encyclopedia of Prisons & Correctional Facilities (toim. Mary Bosworth). Sage Publications: Kalifornia, USA.

Virtanen, Markku (1981): *Vankien uskonnollinen kasvatus Turun kuritushuoneessa vuosina 1861-1917*. Uskontotieteen sivulaudaturtutkielma. Turun yliopisto: Turku.

Virtanen, Markku (1986): *Vankien uskonnollisuus Turun lääninvankilassa*. Uskontotieteen lisensiaatintutkielma. Turun yliopisto: Turku.

Lehdet:

Vankeinhoito: Suomen vankeinhoitoyöntekijäin äänenkannattaja (Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot)

3/1923

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/932563?page=20> (viitattu 1.4.-21)

3/1928

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/932610?page=22> (viitattu 1.4.-21)

4/1928

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/932611?page=12> (viitattu 22.3.-21)

3/1934

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/932658?page=3> (viitattu 1.4.-21)

Internet-lähteet:

Kirkkohallitus (2015): *Uskonnonharjoittaminen vankiloissa.*

<https://www.kirkotvankiloissa.fi/wp-content/uploads/2019/11/Uskonnonharjoittaminen-vankiloissa.pdf> (Viitattu 28.4.-21)

Uskonnonvapauslaki 267/1922/5§ Annettu Helsingissä 10.11.1922.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1922/19220267#Pidp447702576> (viitattu 28.4.-21)

Tietosuojalaki 1050/2018/31

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20181050#L5P31> (Viitattu 17.2.-21)